

БИБЛИОТЕКА
БР 4903.
ПЕТРА СТОЈАДИНОВИЋА
НОВИ САД

155711
P 441

КОТАРЧИЦА ЦВЕТА.

ПРИПОВЕТКА

ЗА СТАРО И МЛАДО.

ПОСРБИО

ДИМИТРИЈЕ КОСИЋ,

учитељ IV. разр. гл. школе србске у Н. Саду.

0

Пб5 711

Р 741

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 54594

КОТАРЧИЦА ЦВЕТА.

ПРИШОВЕТКА

ЗА СТАРО И МЛАДО.

ПО

ХР. ШМИДУ

ПОСРБИО

ДИМИТРИЈЕ РОСИЋ,

учитељ IV. разр гл. школе србске у Н. Саду.

Ж. Поповић

У НОВОМ САДУ,

епископска књигопечатња.

1866.

10343

ROTA PRIMA DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

LA CATEDRAL DE LA

I.

Мирко и његова кћерка Милица.

У варошици Дубовцу, којој се данас ни трага не зна, живљаше пре сто и више година врло ваљан и поштен човек по имену Мирко. У исту варошицу дошао је он још дететом без оца и мајке, и гроф-притежатељ исте варошице — узме га себи и даде га своме вртару, да би се од њега вртарству научио. Са свог особитог дара душевног, са свог поштеног срца и са своје вештине и уметности придобије он велику наклоност код своје властеле. Мирко још дететом порађиваше све мање послове који његовом узрасту приличише; а кад би се гроф, који тада још млад бејаше, на пут кренуо, свагда би и њега собом водио. Ова су путовања Мирку много хаснила, јер се тим са светом боље познао и више искуства придобио; најважније и најлепше пак беше то, што се он свагда са простим и непоквареним срцем из света у свој завичај враћаше. Гроф науми, да Мирка награди за верност и свесрдну услугу његову, те га понуди, да се прими отправљања домаћих послова у његовој палати, која бејаше у престолници; Мирку

се не допадале живот у вароши, него замоли грофа, да му даде какво место ван вароши, где би мирније могао живети. Грофу се ово врло допадне, те му зато даде једно лепо добарце у Дубовцу бесплатно, да га он по свом укусу и по својој жељи уреди, а њему само нешто у име закупа даје. Мирко се на том добру намести, па кад га већ сасвим по својој вољи уреди, ожени се са једном честитом девојком из Дубовца, па живљаше прекрасно од прихода, који му његово добарце донашаше. Цело ово добарце састојало се из једне омалене али спретне кућице и из једног врта, којег једна половина воћем засађена а друга за остала потребна варива одређена беше.

На неколико тек година после женидбе Миркове, умре му жена, и он за њом туговаше неисказано. Једна једита радост и утеха бејаше му његова кћерка Милица, којој се тек пета година навршиваше, кад јој мати умре, и у њојзи гледаше отац праву слику, своје покојне супруге у сваком погледу. Дететом још бејаше она особито лепа лица, но кад се доцније овој спољашњој лепоти побожност, невиност и остале врлине придружише, на личаше она на анђела, који је с неба сишао, да својим леним примером светли и за узор послужи свакој девојци у месту. Још ни петнаесту годину

није Милица била навршила, па је већ могла целу кућу у таком реду држати, да се нигде у кући ни трунка нереда не могаше опазити. Поред свега тога помагаше она и оцу у врту врло марљиво; и ови баш часови, што их скупа са оцем у врту пробављаше, најслађе јој падаху, јер јој је он ове врло вешто знао омити леним и поучним разговорима.

Милица је — тако рећи — и одрастла међу цвећем, па зато у њему и налажаше највећу радост и забаву. Отац јој допушташе, да може и она сваке године крајеве леја свакојаким цвећем засађивати, упућиваше ју како и кад се скупља семење, и учаше ју исто добро познавати и једно од другог разликовати. Тако ето дакле имађаше Милица и у својим одморним часовима најпријатнијих забава. Она неговаше њежне биљчице, најбрижљивије разбирајући, какав ће цвет из ког семена изићи и једва чекаше кад ће се који пупољак развити; кад би пак на који већ расцветан пупољак наишла, тада би се неисказано радовала.

„То је моја кћерко чиста и невина радост!“ говорио би тада отац. „Има ко више изда форинти за злато и свилу, него што ја издам новчића за семење, па опет своју кћер не може тако да задовољи и обрадује, као ја тебе.“

Такове и тој подобне радости сустизаху Ми-

лицу готово сваки дан, а кад би леје сасвим лепо уредила и стазице очистила, тада би стала обично на сред врта, па би га отуд свуд унаоколо гледала, па би онда усхићена од радости ускликнула: „О Боже мој, та ово је сушти рај на земљи!“ Ретко могаће когод проћи поред врта, а да не застане код летвица, чудећи се красном цвећу и дивном уређењу; и чисто двоумише многи, да ли рука чове-чија тако што неописано лепо учинити може. Кад би које дете чезнући за цвећем и у врт гледећи код летвица застало, Милица би му свагда по који леп стручак цвећа пружи-ла, а девојчице би поред тога још и поучила, да се и оне уче неговати и подра-живати цвеће.

Разборити отац знадијаше својој кћери ту радост у цвећу и узвисити, јер јој у сваком и најмањем цветку разјашњава-ше мудрост, благост и све-могућство небеснога оца. Његов обичај беше, да сваког јутра први час Богу посвети, зато устајаше он свагда раније, него што би му посао изискивао. Он је овако судио: Кад Бог човеку дан на дан добро чини и за њега се отачаски стара, зашто онда да и човек барем по један час на дан не одреди, у ком ће са својим створитељем душевно прозборити, и захвалити му на добротинству и његовој родитељској бризи.

Мирко вођаше Милицу сваког боговетног пролетног и летног дана из јутра у врт, где јој говорише о Богу, који сунцу своме заповеда да обасјава и зле и добре; који росу и кишу даје и онима, који те благодети не заслужују; који небесне птице храни и пољско цвеће прекрасно одева. На овом ју дакле месту упознаваше с Богом као најбољим оцем целог света, који нам се бесконачно добар показао, што нам је послао свога сина јединца, да нас избави из руку нечастивога и тмине незнања. Овде ју обучавааше у молитвама, сам својим јој примером показујући, како се ваља молити Богу. Ови часови подрађиваху највећма љубав и поштовање према Богу у млађаном срцу Миличином.

У најмилијем њеном цвећу показиваше јој отац лепе слике девојачких врлина. Једаред — још у почетку месеца Марта — донесе она њему једну љубичицу, коју је у огради нашла. Он узме овај кра-сан цветак, па јој почне овако говорити: „Сми-рена ова љубичица кћерко, нека ти служи за узор смерности, понизности и добротинству — у тајности. Она се облачи благом бојом учтивости, цвета нај-радије у тајности и — под лишћем сакривена — испуњава она около себе ваздух најпријатнијим ми-рисом. Угледај се дакле и ти на љубичицу, која шарено и сјајно одело презире и не размеће се, а

својим нас љупким мирисом служи до суђена јој данка.

У лето, кад већ руже и крин цветаху, одведе Мирко једаред своју кћер у врт; где јој — указујући прстом на крин — поче овако говорити: „Овај крин нека ти буде кћерко узор невиности! Погледај га само како је чист и бео као голуб. Нема те свиле, која би могла од њега бити беља и чистија. — Благо девојци, којој је срце овако чисто, као овај цветак. — Но треба и то да знаш, да се бела боја најлакше упрља; будући да се и овај цветак најлакше даде повредити, зато га не треба незграпно хватати. Исто тако може само једна неваљала речца, и један само помисао на зло, невиност окаљати!“ — „Ружа пак“ говораше он даље показујући на њу прстом, „нека ти служи за узор стидљивости, јер је боја стидљивости још много лепша и претежнија од румене ружичне боје. Благо девојци, која при свакој неупутној шали порумени, и док ју та румен и стид од беде и напасти чува! Образи, који часком од стида порумене, остаће за дуго лепи и румени; а који за стид не знају, остаће бледи и жути, и увенуће пре суђена дана.“ Мирко ускине неколико ружа и кринова, свеже их уједно, па их преда Милици говорећи: „Видиш, како се слажу крин и ружа као год брат и сестра, и како једно

уз друго лепо изгледају, — исто су тако невиност и стидљивост две рођене сестре, две близнакиње, које се нигда раздвојити не могу. Да би невиност лакше у својој целости остала, придружи јој Бог сестру стидљивост, да складно живе и једна другу чувају, — и ти се тако исто не требаш ничега бојати, докгод за стид узазнаш. Нека ти само срце буде чисто као крин, пак ће ти онда зацело и образи ружици приличити.“

Најлепши украс целог врта беше једна јабука, која на сред врта стајаше. Њу је отац усадио, кад се Милица родила, а сад већ сваке године донашаше она и плода. Једног јутра, кад Милица у врт дође, да своје цвеће надгледа, веома се радује, опазивши, како ово благородно дрвце пуно као натрпано цвета беше: кад друге ноћи, а оно — као што се то више пута с почетка пролећем догађа — падне јаки мраз, а кад још и ујутру сунце грану, изгледаше све у врту жалосно и мразом утучено. Милица, кад дође у врт и то опази, сва се пренерази и скамени од чуда, и сузе јој груну из очију. Отац ју узме за руку, пак ју тада овако учаше: „Видиш кћери моја, тако раскалашне игре кваре и обарају цвет младости; зато се чувај од свачега, што је неупутно, немој да и моје наде за навек овако сагору и увену као овај цвет, па

да ја много горчије сузе пролевам, него што ти сада пролеваш. Ах, тада неби имао нигде весела часа, тада би се цео свет на мене сурвао, и тада би се морао под тежким теретом пре времена спустити у гроб!“ Очи му беху пуне суза, кад говораше ове речи, које као благи мелем падаху на млађано Миличино срце.

Она растијаше под управом мудрог свога родитеља међу дрвљем и цвећем — и цветаше као ружа, беше чиста као крин, смерна као љубичица и благонадеждна као дрвце у најлепшем цвету.

Љупким осмејком сматраше Мирко плодове свога врта, као награду свога труда; но много још већу радост и задовољство налажаше он у својој единици и у њеном добром одгајењу, од куда се надаше још много бољем плоду.

II.

Милица у двору.

Једног лепог пролетног јутра, на измаку месеца Априла, кресаше Милица врбове и букове границице, од којих јој отац плетијаше лепе котарчице, кад не имађаше у врту посла. После тога заиђе она по ливади, те набере различитог пољског цвећа,

на направи два стручка: један за се, а други за оца. Кад се враћаше кући, сретне ју грофица која са својом кћерју Љубицом из Дубовца иђаше у престолницу.

Милица, чим њи опази, уклони им се с пута, и из почасти застане малко, док оне не прођу.

„Јао да красног цвећа Милице!“ рече Љубица видећи у руци Миличиной цвеће. — Милица тако при-трчи к њима, и даде један стручак Љубици а други њеној матери. Љубица јој лепо захвали, а мати јој такође извади новчану кесицу, да Милицу обдари. Али ова не хтеде примити; него се овако одговараше: „О, ја Вам милостива госпођо врло лепо на том дару захваљујем! Та зар ја, којој сте Ви толика добра већ учинили, не могу бесплатно Вашој Милости ову малену радост учинити?“

Грофици се ово врло допадне, те зато замоли Милицу, да Љубици свако јутро цвећа носи у престолницу. Милица тако од идућег јутра почне сваки дан ићи у двор. Њу Љубица врло заволи; те ју зато позиваше, да јој свако јутро долази, па и кад већ пролетног цвећа нестане. Никада немогаше она тако весело и задовољно време прекратити, као кад би Милица уз њу била; стога и науми, да ју к себи у службу узме.

Сад се приближаваше Љубичин дан рођења, и

Милица се свакојако довијаше, како би тај дан чим лепим Љубицу изненадила. Цвећа лепог, да јој донесе? То не; та то доноси сваког јутра и овако! — Чим дакле другим и могу, да ју обрадујем, кад сам сирота, па јој ништа купити не могу? — Тако сеђаше она више пута невесела и бржна, што се никако и ничем особитом довити не може. Напоследку сети се она, да има једну лену котарчицу — најлепшу од свију — што их је отац прошле зиме оплео, и што је њојзи поклонио. „Ха — говораше она сада чисто ван себе од радости — „знам сад шта ћу да радим. Напунићу моју котарчицу најлепшег цвећа, па ћу замолити оца, да ми и он буде у помоћи, да ју што лепше украсимо!“ Таки оде она сада оцу и каже му, шта је наумила. Оцу се ово врло допадне, и зато јој одмах у њеном послу припомогне, додавши котарчици још и Љубичино име и грб њихове породице, које он врло вешто уцлести знадијаше.

Освану напоследак и тај жељени дан Љубичиног рођења. Милица порани, тек што је зора забелила, па још за росе набере најлепших ружица, шебоја, каранфила и другог лепог цвећа; накида и лепих гранчица од руже, и све то тако у котарчицу намести, да већ не могаше боље бити. Од ружичних пупољака и маховине као неким ланчи-

ћем, беше сва котарчица окружена; а око Љубичиног имена метне она леп венчић од самог споменка. Свјеже ружице, њежна зелена маховина и плави споменак — све се то врло лепо слагаше са белом котарчицом; цела котарица цвећа беше лепа, да се исказати не може. Самом оцу беше веома мило, што му је Милица на таку лепу мисао дошла, па јој при поласку у двор овако рече; „О слатко дете моје! метни котарчицу још једаред на стол, да је се нагледим!“

Милица оде у двор, и баш застане Љубицу где ју собарица чешља. Милица јој честита сад дан рођења најпре речма, како ју отац научио беше, а затим јој преда котарчицу с цвећем. Љубица тако скочи иза сточића, за којим сеђаше и незнађаше шта да чини од радости, и шта пре да похвали: или ово лепо цвеће, или уметно оплетену котарчицу. „Лена моја голубице!“ рече она, та ваљда си цео свој врт оплевила, само да мене тако изненада обрадујеш? На гле котарчице! Зар твој отац тако што лепо и пуно укуса зна изградити? Од како себе познајем не видех лепше котарчице да ове. Та хајде одмах само овамо за мном, да и мојој матери покажем!“ — И тако узме Милицу за руку и одведе ју својој матери, па још с прага викаше она: „О, та погледајте само слатка мамице, каквим ме лепим и

несравњеним дарком изненади Милица! Знам зацело да још никада лепше котарчице нисте видели, а цвећа неможе лепшег ни бити!“

Грофици се котарчица такође врло допадне, па узевши ју у руке, поче овако говорити: „Ово је заиста што особито! Тако што желила сам ја насликано имати, но тога сликара нема, који би могао овако што лепо израдити. Али ово овако лепо ваљда само Милица знаде наместити, и зато срећна била добра девојко!“

„Почекај овде још малко дијете моје!“ рече она Милици, и зовне Љубицу у своју собу, па јој овако рече: „Не би ни мало лепо било, да Милицу пустимо, а да ју ничим не наградимо. Шта ти мислиш, да би њојзи најбоље прикладовало?“

Љубица се мало промисли, па онда рече: „Ја мислим мати, да би за њу најбоље било — ако ми допустите — да јој дадем ону моју хаљину са црвеним и белим цветићима. Та је хаљина истина још сасвим готово нова, јер сам ју само неколико пута обукла, али ју носити више не могу с тога, што сам израстла из ње. Милица би ју могла прекројити по својој вољи и направити себи свечану хаљину. Кад то Вама не би ништа много било, ја би јој њу поклонила.“

„Добро!“ рече јој на то мати. „Тако треба,

јер кад желимо коме што дати, то увек треба, да пазимо да оно дамо, чим ће се онај послужити моћи. Та твоја зелена хаљина мораће нашој вртарки врло лепо стојати!“

„Сад идите слатка моја децо!“ рече Грофица, кад изиђе с Љубицом из собе „и постарајте се, да не увене цвеће до обеда. Данас ћемо имати госте, па нека та котарчица за цело време обеда на столу стоји, а теби Милице нека Љубица благодари!“

Љубица похити у своју собу и заповеди сојарици, да јој хаљину донесе. Јагица — тако се зва-ше собарица — застане и запита: „Милостива госпођица ваљда неће данас баш ову хаљину сбући?“ — „Нећу“ — рече Љубица — него хоћу да ју Ми-лици дадем.“ „Хаљину?“ повиче Јагица, а зна ли милостива госпођа за то?“ — „Донеси тк само ха-љину, кад ја теби кажем — одговори јој Љубица сасвим озбиљно — „а за друго је већ моја брига!“

Јагица се брзо окрене, да би јед свој сакрила и оде, незнајући шта да чини од једа. Срдито трг-не она хаљину из ормана и почне на сва уста ви-кати: „Та зашто ми није у власти, да ју могу на комадиће скидати Проклета вртарка, већ се она угњездила сада у срце мојој госпојици, а мене мало помало већ истискује, па сад ће ми и хаљину ево на силу да отме: јер обвештале хаљине биле су —

а требало би, да су и сад — увек моје. Ух, да јој очи могу извадити!“ Међутим приталожи се она мало, изнесе хаљину и преда ју Љубици.

„Слатка Милице!“ рече Љубица. — Мене су данас многи богатији поклони изненадили, али ме ни један тако не обрадова као ова котарчица цвећа. Ови цветићи на хаљини нису тако леви, као твоји, али ја ипак мислим, да ћеш ти хаљину мени за љубав као уздарје за твој поклон примити. Носи ју као спомен од мене, па кад одеш кући, поздрави и оца од моје стране!“ Милица узме хаљину, пољуби Љубицу у руку и оде.

Јагица отправљаше свој посао пуна злобе и пакости према Милици; но ма да се она свакојако трудила, да се не покаже срдита, ипак Љубица позна, да јој није срце на мери, с тога ју и запита: „Ти си канда срдита Јагице?“ „А због чега да се срдим? И то би још било лепо, кад би се и ја поред Ваше доброте имала на што срдити! одговори Јагица. „Врло лепо речено, само ако се тако и мисли!“ рече Љубица и оде у собу.

Милица међутим беше већ отишла кући са лепом хаљином и похвали се оцу; но он се слабо обрадује, кад тај богати поклон опази. Он само махаше главом и говораху: „Чисто би волео, да ниси ни носила котарчицу у двор. Хаљина се ова мени

— као поклон од наше властеле — чини врло скупоцена, и ја се баш бојим, да ти ко не позавиди због ње, а још већма: да се ти не понесеш. Зато пази слатко дете моје, да ово последње барем изостане, јер кротост и смерност много су претежније од свиле и кадиве.

III.

Изгубљени прстен.

Тек што је Милица хаљину обукла, са себе скинула и лепо смотала, дотрчи Љубица као без душе, бледа и уздрктана у собицу к Милици.

„За име Бога Милице — повиче она — шта учини? Прстена са драгим каменом моје матере нема а нико други није данас био у соби осим тебе. Молим те дај га брже, јер ће зло бити. Као сестру те молим, дај га, јер само ће се тако ствар утишкати!“

Милица се скамени од страха и самртни ју зној обузе. „О, Боже — рече она — какав прстен, и од куда ми? Та била сам у соби, али га ни вида нисам, нити сам с места, на ком сте ме оставили, крочила.“

„Милице!“ рече опет Љубица. „Та ја те само

из сажељења молим, да ми дадеш прстен, да не страдаш. Ти не можеш ни помислити, како је само онај мали камичак скуп. Цео прстен стоји на хиљаду талира. Је ли да ниси знала, да је тако скуп, него си га држала за малу и незнатну ствар? Поврати ми га, и све ћу ти драгом душом опростити, гледајући на твоју младост.“

Милица сад поче кроз плач говорити: „Тако ми мога имена, ја Вам истину кажем, да не знам ни за какав прстен. Никад ни помислила нисам, да само дирнем, што је туђе, а камо ли да украдем. Та шта би ми отац казао, кад би тако што збиља учинила.“

На то ето баш Мирка из врта. Он је тамо радио, па кад је видео Љубицу, где трчи, похити и он да види и чује, зашто је дошла; но кад чује о чему се говори, побледе наједанпут кад смрт, и само ове речи изговори: „О Боже мој! Шта је то?“

После тога потраје неколико минута, и он ниједне речце не могаше проговорити. Кад опет мало већма к себи дође, поче slabим и изнемоглим речма говорити: „Дијете! Тако што учинити, страшан је поступак, и глава игра, кад се то недела учини. Помисли само на осму заповест божију: Не укради! За таков преступак не одговара се само људма, него и самом Богу; он је неумитни и највећи су-

дија; он зна не само шта ми чинимо, него и шта мислимо, и нема тога, који се може испред праведнога суда његовога уклонити. Ако си дакле на Бога и на његове свете заповести заборавила, ако се мојих опомена ниси могла сетити, и ако те је злато и драго камење заслепило: не оклевај, но припознај своју погрешку и врати прстен! То је један једини пут, којим се погрешка колко толко може исправити.“

Милица сад опет поче плачући и јецајући говорити: „Ах, отац веруј ми, да ништа о томе прстену не знам. Та да сам такви прстен на улици нашла, не би се смирила, док не би распитала чији је, и док га не би повратила. Заиста га нисам узела!“

Отац јој опет поче говорити: „Видиш Милице! Милостива госпођица! која је амо дошла само из љубави, да те испред суда уклони, која се тако лепо о теби брине и која те мало пре онако богато обдари, не заслужује да ју гониш у лаж. Ако је у тебе прстен, кажи, и милостива ће ти госпођица засад опростити. Милице! Буди истинита и не лажи, јер је у лажи плитко дно!“

„Отац — рече Милица — та ти знаш, да мога века нисам никад ништа украда, ни што би једну парицу вредило; та не би се усудила ни да једну

јабучицу с туђег дрвета или шаку траве с туђе ливаде украдем, а камо ли таку драгоценост! Веруј ми отац, та кад сам ти још слагала?“

„Милка! — рече опет отац — погледај моје седе власи, и не гони их пре времена у гроб. Уштеди ми моју бригу! Кажи ми тако ти Бога, пред ког ћеш негда стати, и који крадљивце у своје царство не пушта, где је прстен? Та твоје среће ради молим те, да ми истину кажеш!“

Милица подигне к небу сузне очи, склопи руке и овако рекне: „Ти Боже знаш, да га ја нисам узела, и несрећа ме до гроба пратила, ако за њега и знам само!“

„Дакле, сад ти верујем, да за прстен незнаш, — рече отац — јер мислим, да се пред самим лицем божијим, пред племенитом госпођицом и пред старим својим родитељем ниси у кривду клела. И кад си ти, као што ја зацело држим, сасвим права, то сам сад и ја спокојан. Буди спокојна и не плаши се ништа. Нема већа зла на свету, ван греха; тавница па и сама смрт, нису ништа спрам њега. Сад већ како прођемо да прођемо, па напослетку нека нас свако остави и противан буде нам, Бог ће нас зацело чувати, он ће се за нас бринути, и он ће нашу невиност, било кад обелоданити!“

Љубица за цело то време само ћуташе и плакаше,

а сад убрише сузе, па почне и она говорири: „Кад ваш разговор слушах, и самој ми се чини, да прстен није у вас; но кад опет све околности разложим, онда опет зецело видим, да друкчије не може ни бити, него да сте га ви узели. Моја мати знаде баш добро на столу то место где је прстен оставила, кад је са мном у другу собу отишла. Док се ми нисмо вратили, није у собу нико долазио; па да и ја сама нисам после к столу долазила, може ето и Милица посведочити. Кад ја и она изиђосмо, уђе мати у собу, да се обуче. Кад се сасвим већ била обукла, хтеде она да метне прстен на прст, али прстена већ не беше на столу! Мати не хтеде одмах буну дизати, него затвори собу и не пушташе никога унутра — па ни мене — све дотле, док сву собу два три пут није испреметала тражећи прстен; но све бадава: нема па нема! Ко га је други дакле и могао узети осим Милице?“

„На то вам незнам ништа одговорити — рече Мирко сасвим мирно. — Ово је заиста страшно искушење на нама; па сад — погледавши к небу — шта ће бити нек буде, ево ме пред тобом Господе, даруј ми само твоју милост, па ми је доста!“

Љубица полазећи рече: „Ја заиста идем кући са тешким срцем. Да жалостан је мени овај дан данас, о ком ће се дуго причати. Додуше, моја мати

никоме ни речце о тој ствари није прословила, осим што је мени казала, и то само зато, да Милица у несрећу не падне. Али се више тајити не може, јер мати данас мора прстен на руци имати. Отац ће таки дознати, да га нема, чим данас из престолнице дође. Он је тај прстен матери поклонио, кад је мене родила, и она га је сваке године на овај дан носила, сад она очекује, да јој га однесем, но кад већ нема, онда: с Богом! Ја ћу матери казати, да није у вас, но оће ли се мени — веровати?“ Она изиђе тужна напоље и оде кући; Мирко и Милица остадоше као скамењени, и немогаху ниједно за њом изићи.

Отац сеђаше на клупи, замишљено гледајући у земљу, а сузе му се низ образе потоком пролеваху. Милица падне на колена пред њим и плачући гледаше му у очи и говораше: „О, отац! Веруј ми да сам са свим у свему права, као да сам јуче од мајке рођена.“ Отац јој погледи у очи, па јој рече подигавши ју са земље: „Верујем ти чедо моје, да си права, јер кривац не може никоме тако смело и слободно у очи погледати!“

„Слатки родитељу — настави Милица — шта ће још до послетка с нама да буде, и шта нас још неће снаћи! О, кад би тај удар мене саму погодио,

ја би га радо и трпељиво подносила; али ћеш с мене да страдаш и ти!“

„Ослони се само на Бога — рече отац — и не плаши се! Без његове свете воље не може ни једна косица с главе опасти. Штогод нас постигне, од Бога је, дакле добро је, и на наше се добро клони, на шта нам више треба? Само се свакад истине држи и ни једне длачице од ње не одступај да савест своју не оштетиш! Чиста савест најмекше је узглавље — и у тавници.

Ми ћемо већ бити растављени; ја те више нећу моћи блажити добро дете моје, али се зато ослони, што јаче, на оца небеснога. С њим — најбољим правобранитељем — неће те нико моћи раставити.

Сад се врата наједанпут отворише. Судац и више судских служитеља уђу унутра. Милица врисне и оберучке се ухвати оцу за рамена. „Растави те их — викне судија, и очи му од љутине севаху — Кћер окујте и баците у тавницу, а оца чувајте, да нам куд не умакне. Поставите свуда стражу око врта и око куће, и непуштајте никога унутра, док све добро не испремећемо!“

Служитељи отргну Милицу од оца, и окују је у ланце. Она се занесе, и тако обнезнањену изнесу је на поље. Силни се свет згрнуо око кућице — као да је у пламену — да виде Мирка и његову кћер,

јер се о изгубљеном прстену разнео већ глас по целом месту. Међу светом тим различни се разговори видише. Мирко и Милица, баш су били сваком добри, па се опет нађе људи, који им се сада светише овима речма: „Е, сад знамо, одкуда им тециво. Пре им се чудисмо, али сад се више немамо чему чудити, јер свако зна, да се на овај начин даде лакше живети и боље се носити, него другим поштеним људма!“

Но многи Дубовчани и сажаљеваху ове две поштене душе. Многи између себе опет овако говорише: „О благи Боже! шта смо ти ми људи на овом свету, кад и најпоштенијег човека ево у једном часку овака беда може снаћи! Та ко би икад и помислио, да ове две честите душе тако што учинити могу! — Но опет: ако су невини, ваљда ће се Бог на њи смиловати, те ће им невиност обелоданити; ако ли су пак погрешили заиста, то их ти створитељу благи упути, да признаду своју погрешку и да се поправе, не би ли их тако предстојећа несрећа промашила. — Сахрани нас Господе и од најмањег преступка, и у пути нас, да се сви онако само владамо, како твоја света воља изискује!“

Дечица стајашу на више места, и плачући овако говораху! „Ко ће нама одсада давати цвећа и воћа, кад њи затворе. Они то баш нису заслужили!“

IV.

Милца у тавници.

Милицу полумртву однесу у тавницу; кад дође к себи, почне она плакати, јецати и кршити руке; мољаше се богу, па онда: које страхом и тугом, које пак многим плачем уклаћена, легне на снопић сламе и заспи. Кад се пробудила била, ноћ се беше увелико спустила. Око наше мученице беше све мрачно тако, да се ни прста не могаше видети. Она дуго беше забуњена и незнађаше где је. Случај са прстеном бејаше јој само сан, и она с почетка мишљаше, да је у својој постељи. Скочи радостно на ноге — али сад осети ланце на рукама, и звука њихова, страховито јој одјецаше у ушима. Уплашена падне на колена и јецајући поче се овима речма Богу молити: „Ах, шта ми друго и остаје, него да теби благи Боже оковане руке подигнем. Погледај слатки створитељу у ову тавницу, и види ме, где ти се на коленима молим. Ти један само знаш, да сам права. Избави ме, јер ти си бранитељ правде и истине! Смилуј се на мене о Господе — смилуј се и на мога седог родитеља! Ах, задани га макар само утехом, а све беде на мене саму напусти, да их ја сносим!“

Сузе јој се потоком лише, кад се оца сети; она задуго плакаше и јецаше из гласа.

Сад се на прозору, кроз гвоздене жице, укаже месец, што дотле беше густим облацима заклоњен; на тлу се укаже сенка од летвица, и Милица могаше сад лако распознати прам месечине узацке тавничне зидове, мали банчић изидан, што беше уместо стола, а на њему: крчаг с водом и једну земљану чинијцу. — Као год што нестаде у једаред густе таме испред Миличиних очију, исто јој се тако и у милицама мало разведри. Она гледаше у месецу свога највећег пријатеља, те му зато, окренувши се прозору, поче овако као тепати и нарицати: „Дошао си ми и ти зар љупки месече? Ваљда да мене, твоју пријатељицу, походиш? О, та пре си ми много лепше светлио, док си своје зраке кроз густо лише на моју постељу бацао, него сад, кад ми се кроз гвоздену решетку указујеш! Је ли ти жао мене, што овако страдам? — Ах зацело нисам баш никад ни помислила, да ћу те кад са овога места гледати! Знаш ли ми казати што о мом родитељу? Да ли је будан, плаче ли и јадикује ли као и ја? Та да га могу само један макар тренутак видети! Верни пратиоче усамљеног путника, ти можда и тавницу мога оца осветљаваш! Ах, да барем знаш говорити, па да му кажеш, како му Милица за њим чезне и тужи!

Но, гле мене, како лудо говорим у мојој туги! Опрости ми боже, што се ових таштих мисли држим! Та твоје свевидеће око гледи и у тавницу мога оца; оно гледи и мене и њега! Ти познајеш и наша срца такође! Твојој свемогућној снази не могу одолети зидови ни гвоздене шипке. О, слатки Боже, пошљи мом оцу утеху и олакшај му његов терет!“

Сад Милица осети и неки пријатан мирис у тавници. Она беше набрала још сјутра различита лепа и мирисна цвећа — кад је котарчицу китила — и метну ла га себи у недра. „Дакле још сте и ви уза ме лепи моји цветићи — рече она, опазивши у недри стручак цвећа — па и ви морате, да се повлачите по тавници, невине тварчице? Шта сте ви скривили? Ал ништа, бар ме теши да сам исто толико и ја крива, колико и ви.“

Она извади стручак из недара, па сматрајући ружицу прам месечине, поче овако говорити: „Ах, кад сам јутрос у врту ову ружицу, и крај поточића овај споменак брала, ко би тада и помислити могао, да ћу истога дана у тавници лежати! — Кад сам плела онај ланчић од цвећа на котарчицу, ко би мислио да ћу данас стењати у тешким гвозденим ланцима! — Тако се на овоме свету све мења; ни један човек не може знати, шта га у часку може

снаћи, па зато треба, да се сваког јутра свако обрани божијој препоручује.“

Сад се на ново заплаче, сузе јој падаху на ружицу и споменак, и блистаху се прам месечине као роса. „Онај — рече она опет — који не заборавља на цвеће пољско, него га росом и кишом поји и опоравља, неће заборавити ни на мене. Да, слатки Боже! Ти ћеш канути зацело коју капљицу и у моје и мога оца срце, као што росицом небесном капљеш и појиш жедно цвеће!“

Тужним срцем сети се она сад на оца и говораше кроз плач: „О, ти добри и предобри родитељу! Кадгод на ово цвеће погледим, колико се твојих опоменем речи, што си ми о цвећу говорио!“

„Из бодљиве шибљике изишла је ова лепа ружица, тако ће и ова моја садашња патња радошћу процветати. Да је ко ову ружицу у пунољку узабрао, и наједаред ју хтео развити, он би ју покварио. Бог пак развијаше мало по мало њене њежне листиће својом благом руком, а дотле ју све већма напуњаваше бајним мирисом. Он тако исто и мене овом патњом к мојој срећи води, која ће се у своје време показати! За то ћу ја ову патњу трпељиво сносити и мирно и поуздано чекати, док ми се помоћ не јави!“

Спомена к ме овај сећа на свог створитеља! — Да, благи Боже! Ја ћу твоје свето име навек

спомињати и никад те нећу с ума смећати, као што и ти мене не смећеш с ума. У овог је њежног цветка боја плава; нека ми је зато и моја нада увек у плавом небу!

Ево и витог грахора са белим и црвеним цветићима! Као год што се ова витка биљчица пење уз летвицу, без које би се по земљи пружала, тако ћу се и ја тебе, благи Боже, увек држати, а ништавост овог света презирати!

А ово је босиљак, што ми од њега цела тавница мирише. Красна, божаствена биљчице! Ти и ономе свој мирис не закраћујеш, који те ускине; дакле — непријатељу своме! На тебе ћу се и ја угледати, па ћу бити добра и онима, који ме из мога врта ни криву ни дужну ускинуше, и у мрачну тавницу бацише!

Овде ми је опет стручак зимзелена. Као год што се овај цветак никад не мења, него се свагда зелени, тако ћу и ја да будем постојана и неповодљива. Милостиви отац небесни, који ову незнатну биљчицу сред сваке непогоде чува, чуваће и мене посред мојих најљућих невоља.

Гле ево и неколико лаврових листића. Ови ме опомињу на неувеле и бесмртне венце, који оче-

кују на оном свету све оне, што овде трпељиво беде и невоље сnose! Красни моји цветови! Сви ви пролазите и венете, а човека самог очекује тамо горе — по кратком светском странствовању — вечито блаженство и слава, којој краја неће бити!“

Сад опет наједанпут заклони црн облак месечеву бледу светлост; у тавници овлада на ново мрак, и Милица не могаше више сматрати своје цвеће. Срцу јој се стещча на ново; али сад се месец тако опет иза облака помоли, на осветљаваше опет тавницу. „Тако се може и невиност за један часак помрачити — рече Милица —, али се мора и она брзо опет показати. Тако ћеш ти Боже скорим открити и моју невиност, коју покрива црн облак потвореног злочинства.“

Она се сад налегне опет на снопић сламе и мирно заспи. И у самом спавању разведраваше јој душу љупки сан. Она сневаше, да хода прам месечине по сасвим непознатом врту, који лежаше као у некој пустињи, пун густих и лепих јелових дрва; овај се врт њојзи врло допадне. Тако сјајна и лепа месеца није она никад видела на јави. Своје цвеће у врту цветаше, а месец га осветљаваше благом и љупком својом светлошћу. У том убавом врту снази она и свога оца. Месец осветљаваше и ње-

гово часно, ведро и смешљиво лице. Она потрчи к њему и — савивши му се око врата — пролеваше сузе радости, од којих јој још и кад се пробудила била, образи сасвим влажни беху.

V.

Милица у суду.

Тек што се Милица била пробудила, дође у тавницу један судски служитељ, и одведе ју у суд. Језа ју кроз прође, кад уђе у велику судску дворану. Судија сеђаше на лепој, црвеном чојом постављеној столици, а списник опет за једним незграпним столом држаше перо у руци. Судија запиткиваше Милицу, а она му одговараху на свако питање сасвим истино. Она плакаше, јецаше и праше себе но судије говораше: „Мене нећеш преварити да оно, што је немогућно за могућно држим. Осим тебе није нико други улазио у собу; нико други дакле није ни могао узети прстен ван тебе; дакле припознај!“

Милица проговори опет кроз плач: „Ја, нити Вам могу, нити знам друкчије казати, него: да нит сам прстен узела, нити знам за њега!“

„Прстен је у твоим рукама виђен — продужи судија, — па шта се више изговараш?“ Милица се

одговараше и доказиваше, да не може бити, да га је ко у ње видео. Судија зазвони, а — Јагица уђе унутра.

Јагица, у оном једу због хаљине, и да би Милицу својој властели омразила, говорила је овако пред људма: „Прстен баш није нико други узео, него та опака вртарица. Кад сам ја покрај прозора прошла, гледала је она неки прстен са камичцима, но кад мене опази наједанпут га сакрије; ја се одмах сетим, да неће бити чист посао, али ипак оћутим, само да ми неби ко пребацио, да сам зловна, а друго опет, мислила сам и то: да није и прстен добила на поклон као што је више пута, и шта друго добивала; напослетку сам опет мислила: па ако га је баш украла, ја ћу — ако ме запитају — посведочити, да сам га у ње видела. Чисто се радујем што данас баш не имадох никаква посла у соби, јер могло би се још и на мене обедити. Са оваке бештије, могла би поштена душа страдати.“

Јагицу дакле позову, да виде, хоће л' она смети Милици то и у очи рећи, што је за њом говорила. Кад дође унутра и кад ју судија опомене, да истину каже, па ако нужно буде, да се и закуне, наравно да јој тада срце куцаше већма него обично; али она се ипак не обзираше ни најмање како на судијне речи, тако исто и на глас своје

савести. Она мишљаше у себи: „Ако се сад повучем и припознам, да сам слагала, могу ја страдати!“ Она остане дакле при својој речи; окренесе Милици, па јој у очи рече: „Ти си прстен узела, и ја сам га у тебе видела.“

Милица се убезекне на то потварање, и незнађаше јој ништа одговорити, до кроз плач ове речи: „То није истина; ти ни си прстен у мене видела; како већ можеш тако страшно лагати; и мене, која те никад увредила нисам, у несрећу бацати?“

Али се Јагица не обзираше ништа на Милицине речи, него се по захтевању судије и зауне, и то овима речма: „Да Бог да се у цвету своје младости у највећим мукама са овим светом растала, ако нисам уверена, да је прстен у Милице!“ Судија заповеди сад Јагици, да изиђе напоље; Милици се пак окрене, и овако јој проговори: „Е, сад је доста; више немаш куда, него — кад је собарица милостиве госпође грофице видела прстен у твојим рукама, куд си га дела?“

Милица остане тврдо при својој речи, да прстен није узела. Судија ју даде шибати. Она јакуче и плакаше, призиваше Бога и једнако се правдаше, да је сасвим невина — но све бадава; њу без сваког милосрђа шибаше. Напоследку — бледу, изнемоглу и у крви огрезлу, одведу је у

тавницу. Ране ју страховито тишташе; она лежаше до поноћи на својој тврдој постелеи, па ни ока не могаше склопити; она плакаше и мољаше се Богу — и он јој пошље слатка сна.

Сутрадан је доведу опет у суд, али кад ју већ никако не моглоше натерати, да каже, да је прстен узела, тада гледаху, да ју благим речма и лепим обрицањем добију. „Ти си смрт заслужила — рече судија — но припознај, да си прстен узела, и кажи где је, па ти се све опрашта. Сва каштига, би ће ти батине, што си их примила; припознај дакле, па ћеш се са оцем опет у свој стан вратити. Добро се пробери, и избори једно од двога: смрт ил живот! Видиш, ја желим, да те на добро наведем! Шта ће теби хаснити прстен онда, кад ти се глава скине?“ Све ово не застрави Милицу, и она остане при својој речи.

Судија беше већ на Милици опазио велику љубав према своме оцу, па јој зато поче сада овако говорити: „Ако ти баш свој живот не жалиш, и тако га слабо цениш, а оно помисли на седу главу свога родитеља, која може такође доспети под мач губитељев, јер те је он морао наговорити, да се не издаш!“ Милица се тргне и пренерази, кад ово чује. Судија јој опет рече: „Припознај, да си узела пр-

стен! Једна само речца „јесам“ може и тебе и оца ти избавити од смрти!“ —

Ово беше сад за Милицу тешко искушење. Она дуго ћуташе; онда дође на ту мисао, да рекне, да је украла прстен, па га је изгубила; но таки се тргне и опет помисли: „Не ипак је боље држати се истине, јер и лаж је већ грех, а ја нећу хотимице грешити, ма овога часа, заједно са оцем изгубила главу! Боже, та само ћу се тебе држати, и ти ћеш се за мене зацело старати!“ После тога опет гласно проговори: Кад би казала, да сам узела прстен, слагала бих; а са лажи нећу свој живот откупљивати; но кад се крв већ мора пролити, то барем — ако верујете да има Бога — поштедидите седу главу мога родитеља. Ја ћу свој живот радо жртвовати!“

Ове речи дирнуше у срце све слушаоце, па и самог судију, који иначе врло строг и озбиљан беше. Он ћуташе, и заповеди да Милицу опет одведу у тавницу.

VI.

Мирко у тавници код кћери.

Судија се нађе у великој забуни. „Ево већ је настао трећи дан — говораше он своме писару

следећег јутра — и ми још ништа не свршисмо. Само кад би ми се ма најмања прилика показала, да је прстен ко други узео, ја би сверовао, да је ово девојче сасвим право, јер овако постојанство у њеним младим годинама, заиста је што нечувено. Али се ето баш јасно види да га је она морала украсти; па другчије не може ни бити, него тако!“

Он оде још једанпут грофици и распитиваше; препита Јагицу још једанпут о свему; преврташе све списке, и расмераће сваку реч, коју је Милица у суду рекла; напоследку заповеди, да се доведе из тавнице Миличин отац.

„Мирко! — говораше он — Знам, да ме добро познајеш, какав сам строг човек; но знаћеш и то, да целог свога века, нисам никоме хотимице неправде учинио. Мислим, да ћеш ми и то веровати, да се ни мало не радујем злу твоје јединице; али ако се дозна, да је она прстен украла, ја ти кажем, да ниси ни са њеним животом сигуран, почем је све већ јасно доказано. Зато ти кажем, иди ти к њој и гледај свакојако, да ју наговориш, да поврати прстен; а ја ти моју поштену реч дајем да ће ју мимоићи смрт али само — ако га поврати. Ти си јој отац, пак ти је то лакше и учинити него мени; ако ли ти сад ништа не израдиш, шта онда друго да и мислимо него да си с њом у договору,

па да у њеној крађи и ти учествујеш! Дакле — још једанпут: Ако се прстен не нађе, обоје ћете зло проћи!“

Мирко одговори: „Та ја ћу говорити с њом, али да она није узела прстен, па по том, да не може ни припознати, да га је узела, то знам још сада. Међутим, ја ћу пробати свакојако, да ту ствар добро испитам; Вама пак благодарим, што ме пуштате, да се са својом јединицом мало поразговорити могу!“

Служитељ један одведе Мирка у тавницу Миличину; метне свећу на банчић, где Миличина је чека стајаше заједно са једним крчагом воде; затим изиђе напоље и забрави врата.

Милица — лицем к зиду окренута — лежаше на својој постељи и спаваше. Кад отвори очи и угасито црвен пламен од свеће опази, окрене се, опази оца и уплашена скочи с постеље тако јако, да јој се звука ланаца могаше чути чак на пољу — и полуобнезена савије се оцу око врата. Он ју пригрли к себи. Обоје ћуташе задуго. Напоследку почне ју Мирко испитивати. „Ах премили родитељу — уђе му Милица у реч — та зар о мојој невиности и ти сумњаш! О Боже благи, сад заиста видим, да већ никога нема ко ме не држи за крадљивицу, кад ме и мој рођени отац држи за такову!“

Отац, отац! Увери ћеш се, да ниси крадљивицу одхранио!“

„Само мирна буди, душо моја! Ја ти верујем све — говораше отац; — мени је заповеђено, да те тако питам, па морам, да чиним оно, што ми се заповеда.“ Обоје опет ућуте.

Отац сматраше подуже Милицу; образи јој беху бледи и чисто увели; очи јој беху од плача сасвиј црвене и набуле; њена густа и смеђа коса, у коју би се готово сва умотати могла, бејаше расплетена и леђаше јој по лицу. — „Сирото дете — говораше Мирко — тешку ти је заиста патњу Бог приказао, и ја се страшно бојим — ах неисказано стрепим и плашљиво очекујем још пресуду! — Ах, можда ћеш и млађан живот свој изгубити!“

„О отац — рече Милица — не бринем се ја за се ни најмање, него ми је само за тебе; ах, та да само не узморам твоју седу и свету главу под целатовим мачем гледати!“

„За себе се ја ништа не бојим слатка душо моја — продужи отац, — али о теби се и бринем и бојим, да ти живот не узму.“

„О — пресече Милица оцу реч — ако је само тако, онда ми се најтежи камен са срца свалио! Веруј ми отац, да се ја не бојим ни најмање смрти! Та ја идем к Богу, моме избавитељу, пак ћу тамо

и моју мајку видети. О, како се сад радујем, што ћу се овога ништавога света опростити!“

Ове речи тронуше јако старог родитеља. Он плакаше као год мало дете, и склопивши руке, поче овако говорити: „О хвала ти Боже, који си у моју јединицу оваку одважност и оданост к теби улио! Додуше, тешко је — ах страшно је тешко — старом родитељу на веки се растати са својим јединчетом, са својом једином подпором, са дичним цветом и највећом радошћу својом! Али Господе Боже, како је твоја света воља, тако нека буде. Велику ти жртву изискујеш од беднога оца, но ја ћу ти је ипак свесрдно принети. Прими је! У твоје свете руке предајем ја њу, најмилије моје на овоме свету, твојој безмерној и бесконачној љубави препоручујем ја њу, ево је, она је сасвим справна!“

Ах, ипак ми је милије, слатка Милице, што ћеш невина од руке целатове погинути, него кад би дочекао, да своју невиност нарушиш и за грехом се поведеш. Опрости оцу свом, што ти овако говори: Ти си ми истина добра, врло добра — заслужна да се анђелима придружиш; али свет је овај хрђав и opak; на њему нема ништа постојаног и тврдог, све је пропасти изложено, па зато умри спокојно дете моје, кад је тако света воља божија; умрећеш бар сасвим невина, а то је најлепша смрт,

па ма како она крвава изгледала. Ти ћеш као чист и неповређен крин из ове ништаве земље премештена бити у бољу земљу — у царство небесно!“

Сузе му се потоком пролеваху. „Још једно да ти кажем — рече он после кратког ћутања. — Јагица је против тебе сведочила и заклетвом потврдила, да је прстен у твојим рукама видела. Њена ти је дакле заклетва смрт донела — ако погинеш. Али, је ли да ћеш јој ти опростити? Је ли да нећеш никакву мрзост са собом на онај свет носити? Та ти си на овој овде слами и у мрачној овој тавници и у тешким овим оковима, много срећнија од ње, па да она сада у палати живи, да је у свилу обучена, и да свака блага у изобиљу имаде. Боље је невино умрети. Као ти; него срамно живети, као она. Опрости јој Мило, као што је и Спаситељ својим непријатељима опростио!“ Је ли да ћеш јој опростити?“ Милица одобраваше главом.

Сад се зачу, где један служитељ унутра долази, и Мирко се овако са својом јединицом прашташе: „Сад те препоручујем самом Богу и његовој милости, и Спаситељу твоме, који је за цео свет такође невино страдао и на крсту разанет био, као највећи злочинац. Па све, ако је ово и последњи пут, што се сад видимо, то ћу скоро ти ја за тобом

јер ја напред осећам, да после овог удара нећу ни ја много живити!“

Служитељ уђе унутра, и заповеди оцу, да се уклони. Милица га не шћаше одмах пустити, него га наново пригрли и смота му се око врата. Мирко се отргне из њених руку, и она полумртва падне на своју постељу.

Мирко мораде опет пред суд изићи. „Тако ми свемогућег Бога, ја вам кажем — повиче он ван себе, кад ступи у собу — она је сасвим невина. Моје дете није крадљивица!“

„Ја би то тако и сам сверовоао — рече судија — али на жалост, кад се несмем на Ваша потврђења ослањати, него морам онако да судим, као што је већ једанпут свећано, и као што ми прописује закон, по ком се морам управљати.“

VII.

Пресуда.

У двору и у целом месту беше сад свако радознао, само да види, како ће Милица са свога преступка проћи. Многи добродушни људи стрепише за њен живот; јер се у оно време крађа одвећ строго казнила; гдекоји човек, који би само два-

десетину у вредности овога прстена украо, био је погубљен. Гроф је највећма желио, само да се Милица може оправдати. Он сам прочитавахе у написнику Миличине речи, разговараше по читав сат са судијом, и опет се не могаше о њезиној невиност осведочити. Љубица и мати јој сузним очима молише, да би се Милици каштига ублажила и да јој се само живот опрости. Стари Мирко дизаше руке к Богу без престанка и мољаше га, да би невиност његове кћери обелоданио. Милица, чим би судског служитеља чула да иде, таки одмах помишљаше, да ће јој се самртна пресуда изрећи.

Губитељ чишћаше губилиште од травуљине, којом обрастло беше. Јагици, кад га при овом послу опази, текне нож у срце. она се страшно промене, сеђаше при вечери сасвим бледа, и могаше се очевидно приметити, да јој нешто на савести лежи. Те ноћи не имађаше она слатка сна; све јој Миличина крвава глава у сну пред очи излазаше, и она се једнако трзаше. Нечиста њена савест не даде јој никад мира; али се ова неваљала девојчура никакo немогаше довити да своју погрешку пред судом поправи.

Судија напослетку срочи пресуду овако: Милици, која је са јавне и врло велике крађе и са

свог јогунлука смрт заслужила, обзирући се на њену младост и дојакошње добро владање, опрашта се живот, осуђује се на робију; њен отац, нека се уклони са добра, које је до данас уживао, јер је он крив, што дете своје није добро васпитао, ако није и сам с њом учествовао. Сав његов ужитак, што га је досад стекао, нека му се одузме и прода, да би се тако штета колко толко накнадила!“ Гроф и ову пресуду још ублажи, заповедивши, да се и Милица са оцем ван његовог спахилука уклони и да се сутра још зором из Дубовца крену, а све друго да се прећути.

Кад Милицу са оцем поред дворске капије проведу, изиђе баш Јагица напоље. Она се сад мало од страха поврати, кад види, да је Милицин живот опроштен; јер да Милица с ње живот изгуби, чињаше јој се од више страшно, а овако јој се баш допадале, да се Милица из двора изтисне. Она се за се увек плашила, да њу Милица из двора не прогна, а сад ју овај страх сасвим прође.

Првих дана још, кад је прстена нестало, догоди се да Љубица опазивши котарчицу, рекне Јагици: „Уклони ми ову котарчицу с очију, јер ми она моје ране позлеђује, кадгод ју погледим!“ Јагица то једва дочека, узме котарчицу, однесе ју

Милици и преда јој овима речма: „Ево ти твоје котарчице натраг! Милостива госпођица не потребује ништа из неваљале руке. Твоја је слава прошла као и оно цвеће, којим си се хтела онако скупо наплатити; ја пак од моје стране особито се радујем, што ти могах котарчицу натраг вратити!“ Затим оде натраг у двор злобно се церекајући.

Милица узме ћутећи котарчицу и сетно се крене са оцем из места. Отац јој не имађаше ни путничког штапа, а и она ништа друго осим котарчице. Топећи се у сузама осврташе се она натраг док јој се и кула Дубовачка из ока не изгуби.

Кад их судски служитељ изведе ван спахилука, онда их саме остави густој шуми, а он се врати натраг. Мирко са тешким срцем седне под један раст на камен.

„Ходи мило дете моје!“ — рече он и пригрли Милицу к себи, склопи јој њене руке и подигне их к небу — „Хајде пре свега да Богу благодаримо, што нас је из мрачне тавнице у слободну природу извео; што нам је живот сачувао, и тебе мени наново поклонио!“

Отац подигне очи к плавом небу и гласно се Богу мољаше: „Оче небесни, једина утехо наша!

Снажни бранитељу прогоњених у правду! Ти си нас — као што цар Давид каже — оковане раздрешио, ти ћеш нас опет подићи. Прими дакле зато од нас заједничку захвалност, што си нас окова, тавнице и смрти опростио! Прими захвалност за сва добротинства, која смо из твоје штедре и милостиве руке примили. Та како би могли ми и оставити ово место, и да теби не захвалимо, кад ћеш нас ти опет и у туђој и нама непознатој земљи чувати, по ономе: „Господ хранитъ пришелцы.“ О погледај створитељу благи на мене бедног и невољног старца и на ово сирото и невино девојче! Узми нас под своје закриље! Буди нам сапутник на овом равном путу, по ком ћемо ја и моја јединица можда сад путовати. Упути нас Боже добрима људма, задани их саучешћем према нама, упути нас, где ћемо у широком свету за се добро местанце наћи, гдe ћемо моћи мирно проживити и спокојно умрети! — Да, зацело си ти нама, ма да ми још незнамо, то место приправио. Тврдим поуздањем и великом вером у тебе, крећемо се ево ми даље!

Милица је такође све ове речи у себи са оцем говорила, па кад се тако заједнички свом небесном оцу помолише, улије им он велику утеху у њихова срца.

VIII.

Пријатељ у невољи.

Сад наиђе од некуд спахински ловац Ненад, који је негда заједно с Мирком код грофа старог служио, и на његовима га путовима заједно с Мирком пратио. Он је још одмах сјутра био у лов изишао.

„Помоз' Бог Мирко! — рече он — Јеси л' ти? Мени се учини још издаље да твој глас чујем, и сад видим да се нисам преварио. Еј Боже мој, дакле и тебе прогнаше! Заиста ти тешко бити мора растати се у својој старости са својом постојбином.“

„Доклегод ово плаво небо над нама допире — рече Мирко — све је то божије достојање и наша постојбина, над којом свуд једнако божија љубав царује!“

„О, за име Бога — рече Ненад сасвим жалостно — како су вас могли тако без ичега отпустити, та ви немате ни за пут потребна одела!“

„Онај, који пољско цвеће одева, заодеће и нас“ одговори Мирко.

„Па знам да немате ни новаца“ рече опет Ненад.

„Наша је савест чиста — рече Мирко — и с

тога смо богатији, него кад би се овај камен, на ком седимо, у злато прометнуо.“

„Та говорите за Бога — рече ловац — имате ли који новчић?“

„Ова празна котарчица код мојих ногу — рече Мирко — јесте цела наша имовина. Шта мислите, колико може вредити оваква котарчица?“

„Боже, мој — рече Ненад жалостно — та за њу нећеш више од форинте или највише талир узети!“

„Е — продужи Мирко смешећи се — то смо дакле доста богати, само дај Боже здравља. Та ја за годину дана могу најмање стотину таквих котарчица оплести, а са сто талира може се прилично живети. Мој отац, који беше котаричар, обучи ме покрај мога вртарског заната и у плетењу котарчица, да могу какво занимање и преко зиме имати и тако си лебац заслуживати. Покојна му душа! Он се тим боље за мене постарао, него да ми је две три хиљаде у новцу оставио.“

Здрава душа, здраво тело и поштен занат јесу највећа и најбоља богатства на земљи.“

„Па хвала милостивом Богу — рече ловац — кад се ти само можеш у се поуздати. Морам ти дати за право. Ја мислим да ћеш се ти још моћи

и вртарством хаснити; али само ми кажи, куд си сад наумио?“

„Тамо; где нас нико непознаје и куд нас сам Бог упути.“

„Мирко — рече опет Ненад — узми овај штап. Ја сам га у шуми за се отсекао, да се имам на што ослонити, кад сам преко брда ишао. Мени више није тако нуждан, а теби ће бити на путу од велике потребе! А ево ти — извадивши кесицу с новци — мало и новаца, што сам их синоћ за дрва узео, где сам преноћио.“

„Штап ћу узети — рече Мирко — да имам спомен од часног и поштеног човека али новце не могу узети, јер што је за дрва узето, то је спашинско.“

„Поштена старино — рече на то Ненад — немај бриге; ово су новци моји. Ја сам их пре неколико година једном сиромашку дао, који је к мени по своју краву дошао, а купљена дрва није могао исплатити. Те новце не хтедох ја никад ни искати од њега него ме јуче он сам понуди, будући је мало сад при новцу. Овај дакле новац теби је самим Богом намењен.“

„Е, дакле тако ћу узети, а Бог нека теби стоструко наплати. Видиш Милка — рече Мирко кћери — како се милостиви Бог одмах у почетку нашег

путовања за нас постарао. Ето он нам посла овог добро-
душног пријатеља, пре него што се куд отискосмо
да нас путничком потребом снабдје. Пре него што
се и са свога седишта подигосмо, саслушао је Бог
нашу молитву. Зато буди вољна и не тужи; Бог
ће се за нас и даље бринути.“

Стари се ловац сад с пуним очима суза с њима
опрости: „С Богом, поштени Мирко! С Богом добра
Милице! — рече им он рукујући се с њима. — Ја
сам вас свагда за поштене душе држао, пак ћу вас
свагда за такове и држати; али на вама мора се
и показати, да поштење траје најдуже. Да, да; ко
се год на Бога узда; тога он неоставља. Сад: С Бо-
гом — и Бог вас руководио!“

Ловац се сад окрене и оде к Дубовцу, а Мирко
узме кћер за руку и пусти се кроз шуму у широки
свет.

IX.

Путовање.

Милица и отац јој путоваху све даље и даље
и већ пређоше више од двадесет миља, а станка
још нигде не нађоше; оно неколико пара, што од
Ненада добише, беше им се већ из руку сасвим из-

макло. Они врло чемерно живише; дуго се затезаше да не просе, али напоследку мораше и то чинити. Испред неких врата бејаху одбијани; на други врати пак, ако парче леба и добију, и то им се мрмљајући даде. Сув лебац и чиста водица беше им свакидашња храна њихова. Кадикад се тек догађало, да гдегод и тањирѝ поливке и другог заоставшег кувања добити моглоше; но ово се врло ретко догађаше. Поред оваке бедне хране, мораше они много пута још и под ведрим небом преноћити.

Једног дана Мирко због неугодног пута, због чега ли, сасвим изнемогне; несвест га баш под једном високом јелом ухвати и он се стропошта колики је дуг на опаднуто јелово игласто лишће. Милица се страшно уплаши; бадава тражаше она дуго воде, кад нигде ни једне капљице не могаше наћи; бадава викаше она за помоћ, кад јој се нико не одзиваше. На читаве дужи немогаше се ни једне живе душе видети. Милица се успне на један повећи брежуљак, како би могла даље догледати. Она опази с десна испод истог брда једну просту усамљену кућу, коју зрела храна и зелене ливаде окружаваху. Она трчаше, колико јој њена снага допушташе и и једва дишући приспе у поменућу кућицу. Сузним очима и промуклим гласом замоли она за помоћ. Простак и жена му беху већ обоје у година, али притом

добра и милостива срца. Њи сузе, јадиковање и бледо лице Миличино, врло трону. Земљеделка рекне своме мужу: „Упрегни коња у таљиге, па да старог болника овамо донесемо, док к себи не дође. Земљеделац упрегне таки коња, а жена му међутим приправи крчаг са ладном водом и једно стакло са винским сирћетом. Кад Милица разуме, да се збогъ хрђавог пута мора добра пол сата до њеног оца ићи, узме воду и сирће па пешице похити што брже своме оцу.

Кад она к њему оде, бејаше он већ мало к себи дошао, и сеђаше под јелом веома се радући опазивши Милицу, за коју не знађаше где је. Кад таљиге дођу, седне он на њих и буде однесен поменутом земљеделцу.

Земљеделац имађаше једну спретну, а притом празну собицу, заједно са лепом коморицом и кујном. Ово он одреди за Мирка и Милицу, а земљеделка се за постељу постара. Доклегод Мирко лежаше, неотступаше Милица од постеље. Миркова болест бејаше само немоћ са хрђаве хране и постеље и са неугодног пута. Земљеделка, у коликогод могаше, надгледаше болника. Она не штеђаше ни брашна нити јаја — ни млека нити друга смока; а неки пута закоље баш и по једну кокош, те уреди тако лепу поливку болнику. Земљеделац доношаше

доцније готово сваки дан голубића из лова. „Ево ти — говораше он земљеделки, кадгод би из лова дошао — испеци му једно голупче; кад ти својих кокошију не штедиш, ја ћу да ти станем на пут.“

Ово двоје чељади иђаху сваке године у оближњи манастир Х. на славу; сад се пак договоре, да за те новце, што би их тамо потрошили, купе старом болнику коју боцу добра вина. Милица подигне сузне очи к небу говорећи: „О, Боже! та свуда има добрих људи у широком твом свету, и баш у најдивљим пределима може се најмилосрднијих душа наћи!“

Милица је непрестано седела код постеље очине, али није опет дангубила; она је била врло вешта у плетиву и шву, те је неуморно плела и шила за земљеделку. Ни једног часка не дангубљаше она. Земљеделка ју због њене вредноће и целог понашања врло добије у вољу. Мирко за кратко време оздрави у толико да је могао мало устајати и пролазити се. Он такође не могаше бадава седете, него покуша своју мајсторију у плетиву котарчица. Милица му донашаше врбовог и буковог прућа. Први дакле посао био му је, да земљеделки из благодарности лепу котарчицу оплете. Он беше кадар и врло лепо њен укус погодити. Котарчица беше лепо и тврдо начињена; заклопац беше украшен почетним сло-

вима земљеделкиног имена и бројем текуће године лепим црвеним пругама; са стране пак беше од жутог, мрког и зеленог пруга лепа проста кућа са сламним кровом начињена, поред које се и две јеле виђаху. Сви се у кући дивише овој вештини; земљеделка се пак неописано радоваше кад види, како им је њихов стан, који се Јелово називаше, вешто снимљен, па старога Мирка већ у звезде дизаше.

Пошто Мирко већ сасвим оздрави, рекне једаред земљеделцу и жени му: „Но, већ смо вам одавна на терету; време је дакле, да вам се већ једаред с врата скинемо, и да свој пут даље продужимо.“

Земљеделац га пак на те речи узме за руку и рекне му: „Шта си ти наумио брате и пријатељу; та ја мислим, да вас ми ни једно нисмо увредили! кажи ми зашто хоћеш, да нас оставиш? Та ти си иначе врло паметан и досетљив човек, али ми се ова твоја досетљивост баш ни најмање не допада!“

Земљеделка такође отре кецељом очи од суза и рекне: „Та останите ви код нас; видите, да је зима на прагу, и да већ лишће увелико опада; зар баш хоћете силом, да себи наново болест навучете?“

Мирко се изговараше, да он само зато хоће даље да иде, да њима на досади не буде.

„Немај ти зато ни пол јада — рече земљеде-

лац — каква досада? Имате красну своју собицу, која мени није ни мало од потребе, а храну сте и досад сами заслуживали!“,

„Дабоме — рече земљеделка — то Милица сама својим швом и плетивом заслужи; а ти чича Мирко, ако помало можеш још и котарчице плести, онда баш нема никакве нужде. Ја сам моју котарчицу понела са мном кад сам ономадне сувајдијно дете крстила, и свима се женама особито допала тако, да ју свака жели имати. Ја сам им обрехала, да ћу теби о том говорити, па ако само можеш плести, имаћеш ти посла; ал' док им јавим само, да ћеш се посла примити!“

Мирко и Милица остану, а простак и жена му неописано се радоваху, што су ове две душе при-
волели, да код њих остану.

X.

Весели дани Миркови и Миличини на Јелову.

Мирко и Милица наместесе сад по својој вољи, да би по својој жељи и газдовати могли. Таки при-
праве они себи најнужднија покућства и потребна посуђа. Милица за особиту срећу држаше, што мо-

гаше опет код огњишта бити и за свога оца сама кувати. Обоје живеше врло задовољно. У време свога посла, кад се обоје занимаше, водише они лепе разговоре између себе. Кад посла неимадоше, иђаху у вече у предњу собу, где сви у кући са општим задовољством слушаху разборите речи и поучне приповетке од старог Мирка. Зима им прође, да чисто и неосетише.

Покрај земљеделчевог стана лежаху велик један врт, но овај не беше баш особито уређен. Земљеделац и жена му, немогоше се због многих пољских послова бавити око врта, а друго, и не разумеваху се у том послу. Мирко се дакле подухвати, да се он овога врта лати и да га по својој вољи уреди. Он се за тај посао још с јесени приправио, па у пролеће чим снега нестане, радише и он и Милица од раног јутра па до мркла мрака у врту. Мирко подели цео врт на леје, које свакојаким баривом засеје, а стазице све шљунковитим песком поспе. Милица не могаху мировати, докгод јој отац из оближње варошице и свакојаког семења од цвећа не накупова, и шибљика од руже не набави. Она засеје сад за себе друге леје најлепшим цвећем, за које у овом дивљем пределу нико и незнађаше. Врт озелени, и за кратко се време тако цвећем обогати, да га милина беше погледати. И воћњак такође успеваше боље под Мирковим надзором и богатије

плодове принашаше него пре. Све му за руком иђаше и с благословом успеваше, чега се год прихватио беше.

Стари се Мирко чисто беше на ново подмладио. Сад већ опет срањиваше он цвеће и дрва са човеком, његовим животом и свима врлинама.

Милица још првих пролетних дана тражаше непрестано љубичице по огради, да оца првим пролетним цветком изненади. Напоследак и нађе она неколико цветића, свеже их у једно и однесе их оцу. „Врло красно и похвале заслужно! — рече он узевши љубичицу — Ко тражи, налази. Али послушај ме мало: Видиш, ова смерна љубичица, љупки цветак овај, као да најрадије међу трњем сакривена расти, и мени се чини, да се многоме од овога цветка научити имамо. Ко би мислио, да ћемо ми у овој овде долини и под овим сиромашним кровом овако слатко наш живот проводити! Баш ти живот човечији, ма како јадан и пун чемера изгледао, опет у себи многе радости скрива! Само ти душо, остани увек добра и из свег срца побожна, па ма да ти је како тежко живети, опет те и радост мимоићи неће.“

Једном дође једна грађанка на Јелово земљеделки, да купи од ње лана, па доведе и својег синчића. Док је она лан гледала, прегледала и погађаласе, уђе дете у врт, јер вратаоца беху отворена.

Дете види лепо расцветану ружу, попашно се маши, да узбере који цвет, и страшно се избоде, па се почне дречити. На његову дреку дотрчи му мати и земљеделка, а и Мирко са Милицом беше дошао. Дете стајаше покрај руже с окрвављеним рукама, дречећисе и грдећи ове варљиве цветове.

„Таки смо вам и ми људи, као и ово дете — рече Мирко —. Свака је радост обрасла као и ружа трњем; и ми раширеним рукама за њом тежимо, те себи много пута сами дођемо главе. Неки себе убије играњем и другом каквом игром, а други пићем и раскалашним животом. После тога тек оплакује и проклиње таки несрећник своју срећу. Зато сећајтесе ове руже, и она нека вам увек пред очима буде. Та човек има разум, па треба свагда добро најпре да расуди о оној ствари, коју ће започети, и да се не поводи за хрђавом тежњом.“

Једног лепог летног јутра после бурне кише оде Милица с оцем у врт, и види тамо, где се крин већ расцветао. Она зовне чељад из куће, који одавно чекаше већ, да се крин развије. Они пођу и сви се овом красном цвету дивише.

„Гле само, како је бео и чист као голуб — рече земљеделка — та једне пегице нема на њему!“

„Дабогме — рече Мирко — кад би само човечији живот тако чист и непорочан био! то би Богу и ње-

говим светим анђелима повољно било, јер само чисто и непокварено срце може доспети у царство небесно.“

„Па гле само, како управо расти као свећа!“ рече земљеделац.

„Као прст, који к небу упућује! — говораше Мирко. — Тај ми је цвет особито мио и драг у мом врту, и требало би, да ни једног врта нема без крина. Ми се људи лако поведемо за земаљском слашћу, па на Бога и заборавимо, те би нас тако овај красни и к небу усправљени цветак опоменуо, да се земаљске бригае оставимо, и да што боље тежимо, да себи на небу блага сабирамо, где никаквој пропадљивости не подлеже. Све биљке, па и најњезжније травчице теже к небу, а што је слабо и не може само да се исправи, пењесе помоћу летвица у вис. Доста зло дакле, кад би разумом обдарени човек са својим мислима, жељама и тежњама само се земље лепио и по њој пузио!“

Једног дана пресађиваше Мирко младице на сасвим нову и здраву земљу, коју је Милица крчила од штира и другог корова. „Овај двојаки посао мила кћери, — говораше отац — треба ми уједно да спојимо, па да целог нашег живота највише њим се забављамо. Срце наше јесте врт, који нам је од Бога дат, да га брижљиво обрађујемо; с тога

треба ми увек да гледамо, да добро што боље у њему подрањујемо и утврђујемо, а зло из корена исчупамо; ако ово нећемо чинити срце ће нам се сасвим тако запустити, као што се запушта и врт, који се никад не плеви. Ко пак добро на ово два посла пази, и Бога као извор сваке благодети за благослов моли, тај онда најлепши врт у свом срцу сади, тај оснива рај у својој унутрашњости.“

Мирко и Милица провелише у неуморном труду, поучним разговорима и у невиној радости већ скоро три пролећа и три лета у највећем задовољству. Но кад јесен наступи, кад дани све краћи посташе, кад лишће већ на дрвећу поче жутити, и цео врт одмаратисе поче, осети Мирко да му се снага врло приметно губи и да му много пута није баш најбоље. Но он Милици ништа о својој болести не говораше, да јој неби старе излечене ране наново позледио, и страх јој у млађано и пуно искрене љубави срце тим улио.

Милица једаред сматраше једну ружицу, која се летос са цветом задоцнила, и тек на крају јесени цветаше. Она ју хтеде ускинути, но чим ју дирну, она сва опадне и разаспе се по земљи. „Ето тако ти је с човеком!“ рече отац. „У младости приличимо ми ружици у најбољем цвету; но тако се брзо снебивамо и прецветавамо као и ружа; а

младост нам је врло кратка, и брзо пролази. Зато драга душо, не држи много на спољашњу лепоту. Пашти се, да душу што боље украсиш врлинама, које никад не вену.“

Једаред бреше Мирко јабуке, а Милица их брижљиво у котарицу слагаше. Тада говораше он! „Погле само, како тихи ветрић преко стрњике дува, и како се жутим лишћем и мојом седом косом игра! — Моја јесен дође љубазна Милице, а и твоја ће доћи! Пашти се, да и ти тако много и тако доброг плода принесеш, као ово дрво, и да ти се Господ-вртар великог свог врта — целог света обрадује!“

Кад Милица семење сабираше и за идуће пролеће сејаше: говораше јој отац: „Исто ћемо тако кћери моја негда и ми у земљу положени бити, као и ово семе. Али се ипак теши! Као год што се ово семе с јесени у земљи раствори, и на пролеће клија, па чисто се са цветом над својим гробом узноси, тако ћемо и ми негда из наших гробова устати и над ништавом се земљом узносити. Сети се тога слатка кћери моја, кад и мене једном у гроб положи. Цвет, који ћеш ми можда на гробу усадити нека ти буде слика човечјег ускрснућа и бесмртија.“

Милица погледи оца и горко се заплаче, јер јој срцу врло тешко бејаше, кад отац ово говораше.

XI.

Миркова болест.

С почетком зиме, која врло страшна бејаше и кад брегови и долови снегом завејани беху, разболесе Мирко опасно. Милица га замоли, да допусти, да му лекара из варошице доведе, а милосрдни земљеделац таки упрегне у кола и доведе га. Лекар пропише болеснику лек, и Милица га испрати до врата. Она га запита, да ли се може очиним здрављу скорим надати. Лекар јој рече, да болест засад још није опасна, али се може из ње сува болест изродити. Милица плакаше и јадиковаше, но таки утресузе, и свакојако гледаше, да се оцу покаже ведрија, да га како год већма не ожалости.

Милица је око болног оца дан ноћ лебдила и дворила га. Она му све чињаше што би год он помислио. Многу је ноћ она преседила код оца; а кад би је ко изменути хтео, да се и она сама не разболи, то би она само мало на клуну прилегла, и неколико само минута проспавала, па би таки опет устала. Чим се отац напаше, таки се уплаши, чим би се помакао, то би се ова на прстима дошавши над њега надвирила да види само шта ради. Она му справљаше највкуснија јела; сваки час је око

њега облетала, и јастук му под главом по његовој вољи намештала; она се Богу мољаше без престанка. Много је пута она, кад би јој отац спавао склопљене руке к небу подигла и овако се молила: „О Боже та поклони ми га макар само још неколико годинница!“ Она је неку крајцару својим неуморним трудом привредила и на страну оставила, па и последњи динар од својег тецива трошила је, само да оцу набави, што би га колко толко подигло.

Побожни старац, ма да се мало и подигао, ипак је осећао врло добро, да ће му последња болест бити. Он често сасвим озбиљно говораше о својој смрти. Милица пак топећи се у сузама говораше му: „О, та не говори увек о њој најмилији родитељу! Та ја не смем на њу ни помислити! Куд ћу онда и на коју страну? — Ах та твоја сирота Милица онда никога свога више не би на овом свету имала!“

„Не плачи, моја голубице!“ говораше отац и љупко јој пружи своју руку из кревета. „Та твој је отац на небу, тај ће ти остати увек, па и кад ти оца са земље нестане.“

Како ћеш се хранити и у свету пролазити, то ми је најмања брига. Онај, који птице храни, зар да на тебе заборави? Та Бог и врапцима на крову храну даје, а не би теби давао, која си много пре-тежнија од њих. Човек врло мало потребује, па и

то за кратко време. — Ах, та мене сасвим друга брига мори! видиш, моја је једина брига, да останеш увек тако добра, као што си, хвала Богу, досад била.

Ах, мила моја кћери! Ти још незнаш, какав је хрђав и покварен овај свет, и каквих неваљалих људи у свету има. На жалост има таквих људи, који ће из једне само шале хтети част и поштење од тебе одузети. Они ће ти се ругати, кад чују од тебе, да о страху божијем, о савести, о заповестма божијима и о вечности говориш. О, избегавај такове људе. Кад те лепом називају, кад ти се улагују и кад око тебе, као пчела око цвета узоблећу — ни најмање их не слушај, нити се поводи за њима! Никаких поклона од њих не примај, и обрицању њиовом не веруј. Под видом анђелским, много је пута нечастиви прикривен; змија радо под цвећем спава.

Видиш, Бог ти је придружио анђела хранитеља — свети стид да те чува. Он ти се на лицу показује, чим ти је једну речцу ко прословио против светиње невиности. Чувајсе, да анђела овога хрђавим владањем од себе не одбијеш; јер док је он поред тебе, дотле се заиста немаш никакве напасти бојати. Но чим ма најмање што против његове опомене учиниш, онда си на веки изгубљена.

Мило, Мило! у твојем рођеном срцу пробуди ће се водац, који ће те много пута на зло наводити; но ти се чувај, не дај му се него га уздржавањем од свачега, што је нечисто, победи. Закопај речи умирућег ти оца дубоко у срце. Чини, говори и мисли увек онако, како се не би ни пред ким стидити морала. Ја ћу скоро очи за навек склопити, и нећу моћи поред тебе бити; али свагда се сећај, да те небесни отац гледи и увек ти у срце загледа. Та ти си свакојако гледала, само да мене чим не увредиш и ожалостиш; но много боље пази, да оца небесног не увредиш.

Добро ме гледај, дете моје, још за мало. И, кад у какво искушење кадгод дођеш, сети се мојих суза, које преко бледога ми лица теку. Дај ми твоју руку у моју већ осушену, која ће се скорим у прах претворити. Обећај ми се, да моје речи и опомене нигда заборавити нећеш. У часу искушења и беде уобрази себи, да те ја мојом хладном руком од зла уздржавам.

Добро дете моје, ти мене и моје бледо лице сузним очима сматраш; о, та погледај само, како се све на земљи мења и пролази. И ја негда бејех млад и зелен, као што си ти сад; а ти ћеш такође негда бледа и сува бити, као што мене сад на самртној постељи гледиш — ако те Бог пре к себи не

позове. Моја младост прође, као оно пролетни цвет, ком сада места нема; као год што се росна капљица само неколико тренутака на цвету задржава, тако нам је и наша младост кратка. Племенита пак дела приличе драгом камену, које се нигда не мења, а мирна савест приличи најблагороднијем од свег камења — дијаманту, који се никаквом људском силом стаманити не може. Пашти се, да се у ту одећу обучеш! — Што год негда добра чиних, сад ме теши, а где сам негда погрешио, сад ме тишти.

Остани свагда побожна, красна душо! сећај се радо Бога, носи га увек у срцу; и онако се владај, као да га увек пред собом гледиш. У њему сам свагда највеће радости, и у свима патњама највећу утеху налазио.

Веруј ми Милице ово, јер истину говорим; кад не би овако било не би ти то говорио. Ја сам ти доста света искусио, док сам још као млад са Грофом путовао. Гдегод се у највећим градовима што лепо и сјајно видети могаше, ту бијох и ја. По читаве недеље проводио сам и ја заједно са мојим господином у највећем весељу; вина и свакога јестива имао сам и ја у изобиљу. Но моје срце ипак није за весељем чезнуло. Ја ти искрено кажем и управо ти се заклињем: Један часак у правој и непритворној побожности у нашем врту у

Дубовцу или ти под овим сиромашким кровом — па и овде на овој самртној постељи свагда ми чињаше више радости, него све оне сујете и таште славе. Потражи и ти срећу и задовољство само у Богу, пак ћеш ју свагда у изобиљу наћи.

Ти бар знаш, да сам много патио. Кад твоја покојна мати умре, онда ми је срце приликовало сувој и од суше попуцаној леји, која од многе жеге сунчане за кишом жедни; тако исто и ја жедних за утехом, и нађох ју заиста у Бога. — Много ће пута и твоје срце жедној земљи приличити, али знај, да земља не чезне бадава за кишом: Бог јој у своје време исту пошље. Тако и ти уздај се у Бога; он ће те утешити и срце ти разблажити, као блага киша што суву земљу блажи.

Свагда се тврдо ослањај на свети промисао божији; божији благослов почива на свима онима, који га од срца љубе, и он их кроз љуте беде води к најбољој срећи.

Ти знаш и добро се сећаш, како ти је било, кад сам се ја на путу разболео. Видиш, оном болешћу доведе нас Бог к овима добрим људма, где ево пуне три године у највећем задовољству проведосмо. Без оне болести не би ми можда ни знали за ову кућу, а све ако би и наишли, то би нам они из сажаљења какву мању милост учинили, а са-

учешће се не би никако у њима то пробудило, које се пробудило овако. Без оне болести, не би се ми са овим људма овако упознали, и тако једно друго заволели. Све радости, које смо досад код ових људи уживали, и сав благослов, који се на нас за ово време излио, родио се из оне моје болести. Тако мила кћери моја, у најжалоснијим случајевима показује нам се Бог као највећи пријатељ. Као год што је Бог љунке цветиће, како по брдима, доловима шумама и по потоцима, тако и по барама и млакама разастрео — исто тако показује он и међу људма свуда и на сваком месту своју благост, мудрост, љубав и штедроту. Ово све може човек на самом себи осетити, ако иоле буде размишљавао о томе.

Највећа нам беда бејаше онда кад нас обедише да смо прстен украли, кад си ти сваки час у тавници смрт очекивала и кад оба двоје у тавници плакасмо и нарицасмо. Свака та патња и невоља носи са собом благослов, и мени се за цело чини, да је тај благослов сасвим очевидан. — Знаш, кад те оно милостива госпођица пред свим девојкама отликоваше, кад се с тобом као год себи равном дружише кад ти ону скупоцену хаљину поклони и увек те покрај себе шћаше имати — јел да си се онда за најсрећнију држала? Али помисли и то како би те част,

задовољство и изобиље може бити ласно сујетном учинило и навело, да с правога пута сврнеш. — Све ово кад добро у памет своју прибереш, видићеш да те је Бог од највећих порока сачувао оном назови — несрећом, која нас постиже. У љутој нашој невољи, у тавници и бедном странствовању научили смо се ми Бога боље познавати, и ближе му се примакосмо. У овој дивној пустолини нађе оп за тебе] згодно место, где ћеш далеко бити од сваког раскоштва и неваљалства. Овде цветаш као усамљени цветак, који се не плаши, да ће га се ко дотакнути и узабрати га.

Сва она страдања још ће милостиви Бог и на боље преокренути. Он ће — као што ја за цело мислим, да ће ми молитву саслушати — и невиност твоју обелоданити; ако баш ја то и не дочекам ипак сам спокојан, јер сам уверен, да си заиста права. Да Милице, још ћеш ти веселих дана дочекати — и ако је земаљска срећа баш и маловечна, на небу ћеш ју наћи где нико не долази, ко невоље и патње своје трпељиво не усподноси, по речма преблагот Спаситеља, које сам врло радо од нашег свештеника слушао: „Ко ће за мном да иде, нека узме крст свој и нека за мном пође.“

Не борисе добра душо с великом бригом, ако кад у беду паднеш; него се ослони на Бога, и се-

Ћај се, да се он за тебе стара. Ако те његов свети промисао ма куд упути, и ма ти како тешко било, помисли увек само: Ово је најбоље место и најбољи положај, ма да ми се како бедан чини. Помишљај, да је може бити баш то пут, који те срећи води.

Као год што вртар сваку биљку онамо пресађује, где ће она најбоље пртити, и онако је негује, како ће најбоље напредовати, исто тако премешта милостиви отац небесни свакога човека онамо, где ће у свим врлинама најбоље јачати и крепитисе.

И тако, мило дете моје, као год што се све друге патње на тебе досад сурваће, тако ће исто и моја болест и смрт за тебе истина велики удар бити, али ће то Бог све на твоје добро окренути.

Грлице моја! чим ја само речцу смрт споменем, ти се таки одмах наново почнеш у сузама топити! О, та немој плакати! Не држи смрт за тако великог злотвора! — Та допусти ми, да се о њој и сад тако разговарати, могу као што се негда у нашем врту, у Дубовцу разговарасмо при нашем послу.

Видиш, ти добро знаш како нова лејица с почетка изгледа! Слабе и неугледне биљчице стоје на њој једна у другу утрпане. Никаквог се знака на њима још невиди од љупких цветића или ти прекрасног плода; па кад би увек тако утрпане те биљчице остале, никад нити би цвета ни ти пак

плода имале, јер им је место тесно. Вртар их лепо разреди и пресади на шире леје, како ће боље и напредније прити, и напослетку добар плод принети моћи. Та ти си се увек радовала, кад сам биљчице пресађивао; па и сама си ме више пута опомињала, да не оклевама, него да их што брже на друго место премештам, јер у тесноћи овој тешко је кукавним биљкама; како си весела била, кад их после у цвету видиш, и како си говорила: „О благо њима сад, та чисто им завидим.“ Слабе и кукавне те биљчице јесу и људи; наша је земља за нас врло тесна, и с тога не може нико на земљи праву мету постићи. — На земљи је све непостојано! На земљи нисмо ми ништа друго, него јадне и кукавне биљке. Али се и од нас изискује, да и ми добра плода принесемо, те нас с тога благи Бог премешта у другу земљу, у његов велики, лепи и сјајни врт — небо!

Зато не плачи слатко дете моје! видиш, та ја ћу на боље место премештен бити! — О како се радујем, што ћу скоро к Богу отићи! Како ће то, добро бити, кад се овога тела, које ми толико патње причињаваше, опростим! — Та зар се ти Милице, не сећаш, какве смо ми радости пролећем у нашем врту уживали? Видиш, и небо је најлепши врт, јер тамо вечито пролеће царује.

У оне дакле много боље пределе ја ћу скоро
отићи. О, та буди и ти побожна и добра, да се
тамо опет можемо видети. Овде живесмо ми у скупу
под многим теретом и патњама, и растајемо се са
сузама; тамо ћемо пак у самој радости и блажен-
ству живети, и нико нас неће раставити моћи! Тамо
ћу ти и матер видети. О! како се с тога радујем!
— Милице, остани побожна и добра. Па све, ако
и овде на земљи срећна будеш, помисли, да је зе-
маљска срећа пропадљива и маловечна, и ништа
није прам оне среће и радости, која нас тамо горе
очекује. Кад тамо и ти једаред доспеш, изићи ћемо
ја и мати твоја преда те, па ћемо и тебе примити.
Не плачи дакле, драго дете моје, него се још сад
радуј!“ —

Ево овако употребљаваше побожни отац по-
следње дане свога живота, да би л' своју кћер,
коју преко свега љубљаше, утешио, да тако ју
световаше да се од кварежа светског сачува. Свака
иу речца бејаше семе, које на добру и благу зе-
мљу падаше. „Ја знам, драго дете моје, да сам те
ја ожалостио — рече он — и да сам ти те сузе ја
натерао, али то су сузе благословене. Што се тако
под сузама посеје, лакше ће клијати и боље ће на-
предовати, као и оно семе, које се с пролећа сеје,
кад она тиха и блага пролетна кишица земљу поквси.“

XII.

Миркова смрт.

Кад Милица опази, да јој је оцу сваки дан горе, отиде у Јовић село, куда и Јелово спадаше и јави свештенику, да јој је отац болестан. Господин свештеник, поштен и одабран духовник, иђаше чешће Мирку у његовој болести, вођаше с њим лепе и крепеће разговоре, па уз то Милицу свагда блажаше. Једно после подне, кад он дође: опази, да се старац врло променуо. Мирко заповеди Милици, да мало изиђе напоље, док се он часком са свештеником не поразговара. После ју зовну опет унутра и отац јој ово рече: „Мила кћери! Ја сам се већ исповедио, и сасвим се приправио, и мислим сутра причеститисе и са Христом Спаситељем сајединити се.“

Милица се уплаши, и сузе јој из очију потекоше, јер јој се сад учини, да јој се оцу смрт већ сасвим приближила. Но опет се она брзо тргне на-траг и рече оцу: „Имаш право мили родитељу, шта нам друго и остаје у толиким патњама и невољама да чинимо, него да прибегнемо под закриље к Богу.“

Тај цео дан проведе Мирко у самој молитви, прибравши све мисли своје уједно, и врло мало го-

ворећи. Неописана му се побожност на лицу укаже, кад се сутра дан ујутру причешћива. Вером, љубављу и надом на вечни живот, лице му се сасвим разведри, и топле му сузе капаху низ лице његово. Милица му сеђаше чело ногу, и мољаше се склопљеним рукама Богу, а сузе јој се као потоком из очију пролеваху. Земљеделац и жена му, и сви што под овим кровом становаху беху у соби Мирковој, кад се он причешћиваше, и сви се Богу молише. „Сад ми је много срцу одлануло — рече Милица — и ја сам сасвим утешена; та хришћанска нас наука у највећој нужди блажи небесном утехом.“

Мирку се пак конач све већма приближиваше. Земљеделац и његова жена, поштујући га као свога најбољег пријатеља, и благосиљајући онај час, кад им је он у кућу дошао, чинише му свако добро. Та готово по десет пута долажаху, кад земљеделац, а кад жена му, да виде како му је. Милица готово сваки пут запиткиваше: „Шта мислите, да ли ћесе моћи још подићи?“

Земљеделка јој једаред овако одговори: „О, дете моје. Дуже заиста неће боловати, него, док лишће на дрвама не запупи.“

Од тог часа гледаше Милица сваки дан са страхом и трепетом кроз прозор мале нихове собице у врт. Свако јој је пролеће досад много радости доно-

сило, али сад сматраше она тешким срцем њежне листиће, који избијаху, и са страхом слушаху она цвркутање првих птичица. Тужно сматраше она цветиће, који се почетком пролећа развијаху. „Ах Боже — говораше она — све на наново оживљава и цело се свет нада! Зар мој отац сам без икакве наде да умре? Но опет — настави она даље погледавши к небу — не без наде! Та он по речма Христа Спаситеља и не умире, него свлачи са себе трошну хаљину — да на другом свету тек безбрижно и срећно живи!“

Старцу бејаше врло мило, што му Милица више пута читаше лепе и побожне приповетке из Библије. Последњих дана пред смрт своју не слушаше ништа радије од последњих разговора Спаситељевих и његове последње молитве. Једне ноћи бејаше сама Милица целу ноћ код оца. Месец осветљаваше кроз прозорчић тако собицу, да се светлост од жишка чисто не могаху распознати прам месечине. „Мило, — повиче отац — Дед прочитај ми ту лепу молитву Христа Спаситеља још једанпут!“ Она припали воштаницу и читаше му.

„Дад сад мени књигу — рече он — и послужи мало свећом!“ Милица му даде књигу и светљаше му свећом. „Видиш — рече он прочитавши молитву Христа Спаситеља — ово нека ми последња молитва

буде за тебе. — Оче! ја ћу још за кратко време овај свет гледати, али ће ми моје дете иза мене остати; ја се надам, да ћу к теби доћи! Узми ју ти дакле под своје закриље, и чувај од свака зла! Док сам ја могао, ја сам ју чувао у твоје пресвето име али ја више нећу поред ње бити. Не молим ти се, да ју са света узмеш, него само. да ју од зла сачуваш. Задржи ју у светој твојој истини Оче, дај, да и она негда тамо дође, где се ја надам доћи. Амин!“

Милица стајаше плачући поред постеље, држаше свећу дркћућом руком, и понављаше јецајући рећцу: „Амин.“

„Да — настави отац даље — тамо ћемо Христа Спаситеља видети у свој слави његовој, коју му је Бог од постања света дао; тамо ћемо такође сви једно друго видети.“

Он опет легне на јастук, да би се мало одморио, а књигу задржи у руци. Књига та била је Нови Завет. Сиромас Мирко, дао је за њу последњу своју крајцару што је имао, кад је из Дубовца прогнан био.

„Мила кћери — рече он после кратког времена — ја ти још благодарим на љубави, којом си ме у овој болести дворила. Ти си пету заповест Божију потпуно извршила. Сећај се само свагда Бога

и мојих речи, пак ћеш ипак добро проћи, ма да ти ништа не могу оставити, осим ове књижице и мога благослова. Остани свагда побожна и добра мила кћерко, пак мој благослов неће бити узалудан. Благослов доброг оца, који се тврдо на Бога ослања, више вреди деци, него највеће наслеђство. Ову књигу узми од мене за спомен. Она додуше није више коштала, до неколико новчића, али ако је будеш марљиво само читала и по њој се владала, то ћеш у њој наћи највеће благо! — Та кад би ти више дуката оставио, него што пролеће цвећа и лишћа донесе, опет ништа вредније не би могла купити. Јер у овој је књизи реч божија, која је кадра свакога усрећити, који се ње придржава. Прочитавај сваког јутра — јер на то можеш свагда времена уграбити — по једну изреку, и добро је на дно свога срца укорени. Ако дешто што не разумеш, а ти питај старог духовника, као што и ја питах, нека ти он протумачи. Што је у целој књизи најважније то може свако разумети. По томе се управљај и затим се поводи, па ти неће трудба без благослова остати. Видиш, једна једита само изрека: „посмотрите кринове пољске!“ научила ме је више мудрости, него декоје књиге које сам у младости читао. Дубоки смисао ове изреке служаше ми за врело хи-

љаду радости, и ма ми се како стештало, чим би се ове изреке само сетио, таки ми срцу одлане.

Изјутра око три сата рече отац: „Милице, врло ми је тешко. Отвори мало прозор!“

Милица отвори. Месеца већ не бејаше више на небу, но звезде светљаху неописано лепо

„Погледај, како је красно небо — рече отац — Шта је земаљско цвеће прам ових трептећих звездица! Тамо ћу ја сад отићи! О, како ми је мило! Живи побожна кћерко, да једном и — ти — тамо dospети можеш!“

После ових речи, пусти се на постељу и заспи — на веки Милица помисли, да га је несвест ухватила, јер још нигда није никога на умору видела. Нико ни помислио није, да ће Мирко тако брзо скончати. Међутим се Милица уплаши и побуди свучељад у кући. Сви се скупе око самртне постеле. Кад Милица чу, да јој је отац за цело мртав, онда обгрли мртво тело, плачући целиваше му бледо лице, а сузе јој се саједињаваху са самртним хладним знојем очиним.

„О добри, предобри родитељу — рече она — како ће ти Милица вратити све оно, што си ти њој учинио! — Ах, та ја то не могу! О, велика ти хвала

на свакој речци твојој и на свакој опомени, која се из бледих твојих усана сноваше. Са највећом благодарношћу љубим ти ја хладне твоје руке, које мени толико добра учинише, које се за мене толико трудише и које ме у детињству моме по правди и казњу исправљаху. Сад тек увиђам, како си се тада о мени старао, и како ми је свака каштига за мелем служила! О, та велика ти хвала на свачем, и опрости ми, ако сам те из незнања увредила кадгод. — Боже, та ти му за љубав његову плати! — Ах, кад би и ја сад мој дух могла из себе пустити па да те ја оцу небесном спроведем. Дај Боже, да и мене — било кад — овака смрт снађе као и оца ми. Та шта ти је живот овог света. Како смо ми људи срећни, што неба и вечног живота — ове једне једите утехе има.

Сви около стојећи плакаху; земљеделка с многом молбом изведе Милицу напоље.

Милице се не могаше закратити; целу ноћ пристражи она код мртвог оца, читаше, плакаше и мољаше се Богу до самог јутра. Пре него што сандук затворише сматраше она још једанпут мртавца. „Ах — рече она — ово ми је последњи пут, што твоје часно лице гледим! О, како лепо изгледа као да се смеши и као да га већ окружавају зраци

будуће славе! С Богом, о с Богом мили родитељу! Мир и покој твоме праху, кад ти свети анђели божји — као што се надам — душу однесу у царство небесно!“

Она свеже уједно струк зимзелена и другог цвећа, и метне их у ладну руку оцу, који је целог века цвеће неговао. „Први ови цветићи подмлађене земље нека буду знак будућег ти ускрснућа, а овај свагда зеленећи се зимзелен нека ти буде у знак непроменљивог и побожног сећања на тебе.“

Кад сандук закиваху, пролажаше јој сваки чекићни ударац тако кроз срце, да ју све несвест хваташе. Земљеделка ју одведе у коморицу и мољаше ју, да мало прилегне, да би се тако мало повратила.

При погребу иђаше Милица у црном оделу, које јој је једна милосрдна девојка позајмила. Она сама изгледаше бледа и увела као мртавац, и свако сажаљеваше остављену сиротицу без оца и мајке.

Мирко не беше родом из Јовића, зато му као дошљаку ископају раку у једном углићу гробља, близу бедема. Две високе јеле, иза бедема бацаху присенак на његов гроб. Свештеник говораше мртавцу

надгробну беседу, држећи се оних речи Христа спаситеља, где говори:

„Зрно пшенично дотле не може принети плода, док га сасвим не нестане, а чим се раствори, то из њега одма нова клица избија и много плода приноси.“ Он такође говораше и о томе, како се овај старац у својој невољи свагда Бога придржавао и трпељиво беду сносио, и тако може он за узор служити свима, који су га познавали; тешише ожалошћену сиротицу; захваљиваше у име мртавца милосрдним људма за учињену му љубав, и ономињаше их, да заоставшој сиротици они место оца заступају.

Милица посеђаваше очин гроб толико пута колико год пути у цркву у Јовић одлажаше, а преко тога и сваке недеље и свеца у вече, и плакаше и мољашесe Богу на гробу. „Тако од срца као овде на гробу слаткога ми родитеља — говораше она — не могу се нигде Богу помолити. Овде видим, да овај свет није ништа па се о њему и не старам. Ја осећам да ми припадамо бољем свету, и чисто се тежња нека побуђује у мени за оном домовином!“ Она с гроба никад другчије не одлажаше, него у том предузећу, да све радости светске презре; а само у Богу у најбољим врлинама да живи — надајући се, да ће доћи време, кад ће се пред престолом Божијим са својим родитељима састати.

XIII.

Нове патње Миличине.

Милица од како јој отац умре бејаше увек сетна и невесела. Сва јој природа изгледаше промењена; чињаше јој се као да сви цветови своју лепу боју изгубише, а јеле око авлије, да се у црну одећу обукоше. Истина, да јој време њен бол умањаваше, али сад настадоше за њу нове патње.

У Јелову бејаше сад сасвим другчије, од како је Мирко умр'о, него пре тога. Земљеделац и жена му предаду сво добро свом ожењеном јединцу — добром и мирном човеку. Нова снаја доста бејаше онако угледна и богата; али ван сујете са спољашње лепоте, не хтеде она ни зашто друго да зна, осим новаца. Охолост и тврдоћа мало по мало тако јој лице ожигошу, да сасвим други вид добије; што је год знала, да је свекру и свекрви по вољи, то баш није хтела чинити, а што би их кадгод и послушала, и то би чинила мрмљајући и зановетајући. Сваки им је залогај бројала и хиљадама једа давала. Добре ове две старе душе, само да се златосиљају преместесе у стражњу собицу.

Син им такође није ни мало боље пролазио; јер ова бештија најгрубљим га је речма погрђивала,

и хиљаду му пута пребацивала својим донешеним благом. Ако је хтео, да се и он у инат и свађу не уплете, то је цес дан морао ћутати и све погрде трпељиво сносити. Напоследку забрани му она, да не сме ни своје родитеље походити, бојећи се, да им он не би што додао. Он се смеде само пред вече усудити, да јој дође, кад би с посла кући дошао, но и онда излажаше пред њу тако плашљиво, да јој ни речце није смео прословити. Тако плашљиво усуђивашесе он и својим родитељима ићи, где им своју беду и невољу откриваше.

„Да, да — рече стари земљеделац — тако је то. Ти си се Баба дала силним благом, а ти синко руменим лицем заслепити; а ја опет, да се хрђав не назовем пустим вам на вољу. Сад нас је ето све троје каштига постигла. Требало је да смо ми Мирков савет послушали. Њему се — Бог да му душу прости — ни нијмање не допадале, још кад смо девојку просити хтели. Добро се још свију његових разборитих речи сећам, и хиљаду сам пута на њи помислио.“

„Сећаш ли се ти баба?“ Ти једном рече: „Али десет хиљада форинти, леп је новац.“ — А Мирко ти одговори. „Леп новац никако није. Цвеће у врту нашем, много је лепше. Него тежак је новац, ваљда си хтела рећи. Тако пак за цело и

јесте, јер требају јака плећа, која ће толики терет понети, а да под њим не падну, и од честитог и крепког човека кукавицу не начини. — Зашто се ви за толиким новцем поводите? Та ни досад, док тај новац не имадoste, није вам ништа недостојало; него мoгостe још свагда нешто и на страну оставити. Верујте ми, да се многим новцем човек понесе. Знамо сви, да је киша преко нужна за биљке, али ако и ње одвише има, то је штoдљива.“ — Ето то су речи покојног Мкрка, и чисто ми се чини, да их из његових уста слушам. А ти сине, једном овако рече: „Али је она и једна лепа особа, румена као ружа и здрава као челик!“ Мудри пак Мирко овако рече: „Треба синко, да знаш и то, да ружица покрај спољашње лепоте има у себи и љупка мириса. Та од ње и од другог цвета добијамо восак и мед. Лепа девојка без лепих врлина јесте мoлована ружа, мртва ствар, без мириса и живота без воска и меда.“ Све ово говoраше честити Мирко, али га не хтедoсмо слушати. Сад је дошло време, да се за своју непослушност кајемо. Што нам се онда за највећу срећу свидило сад нам је највећа несрећа. Сам Бог милостиви нека нам своју милост сад даде да можемо своју невољу трпељиво сносити; друго нам баш ништа не остаје.

Сиротој Милици бејаше такође врло тешко,

јер јој беше сад теже и собу спремати, почем су с њом и двоје старих били. Снашица даде њојзи најгору комору, ма да је имала више празних и лених стаја за пребивање; свакојако ју је грдила, ружила и на жао јој чинила. Она сваком Миличином послу замераваше, и ма да је Милица неуморно радила, опет ју није могла никада с послом задовољити. Сирота Милица сад осети, да ју у кући ни-подашта држе, и да је на досаду. Стари ју не мо-гоше баш много тешити, јер не могаху ни сами себе световати, нити си помоћи. Много пута смиш-љаше она, да се ма куд и ма на коју страну окрене али куд зна?

Милица замоли старог свештеника, из Јовића, да ју посаветује. Овај мудри човек овако јој гово-раше; „Ти кћерко, како видим тешко ћеш моћи у Јелову и остати. Твој је покојни отац тебе врло добро одгајио, на добар пут навео, и дао те је, те си своје послове, како треба изучила, што је за домоводство потребно. На Јелову пак захтевасе од тебе, да издиреш и радиш као она пука слушкиња, посла добиваш преко мере и преко своје снаге. Ме-ђутим, ја те никако не саветујем, да Јелово од-мах оставиш, и да се ма куд у непознат свет пус-тиш. Најбоље је драга душо, што те посаветовати могу ово, да се претрпиш још које време, и да још

останеш, да радиш колико можеш; да се молиш Богу, да се на њега само ослониш, и да трпељиво чекаш док ти се каква од самог Бога послана помоћ не укаже. Бог милостиви, који је тебе за сасвим други круг одредио, преместиће те такође одавде у бољи круг људи. Ја ћу покушати, ако ти узмогу код добре какве хришћанске породице службе наћи. Моли се само као што рекох — Богу, њему се поверавај, издржи ово искушење трпељиво и Бог ће све то на добро окренути.“ Милица му захвали на савету његовом, пољуби га у руку, и обећа му се, да ће га у свачем слушати.

Најмилије место бејаше јој очин гроб, на ком је она ружицу усадила. Ах — говораше она, кад је ружу садила — кад би могла овде навек остати, та сузама би ову ружицу залевала, те да тако што пре озелени и цвет донесе.“

Ружица сад беше озеленила, и пупољци се већ почели беху развијати: „Право је мени отац казао — рече Милица — кад оно говораше: „Чове-чији је живот, као и ружица. Досад бејаше она сува и сасвим гола, само што бодље имађаше, али кад мало почекамо, то дочекамо и то време, кад се она у зелену одећу обуче, и љупки ју цветићи окружавају. — За мене је сад зимно доба, те што зимус код руже бодље бејаху, то су код мене сад

моје патње; али као год што сад ружа изгледа, изгледа ћу и ја негда тако, само се треба Бога држати, и трпељиво своје патње сносити, јер је света истина она пословица мога покојнога оца: „Трп е н, с п а с е н.“

XII.

Милица из Јелова истиснута.

У многим невољама, које Милица трпети мораде, дође и крсно име њено и њеног покојног оца 27. Јулије св. Пантелија. Овом се дану она свагда особито радовала, но сад поздрави она овај дан, који се чисто и ведро у њеној коморици указа са сузним очима. Она је сваке године смишљала нове радости, које ће оцу на овај дан учинити: или му какав поклон справи, или му особити ручак зготови или га боцом вина изненади, и чисто намешћен стол цвећем украси. Она смишљаше и сад како ће своју љубав посведочити, тако дође на ту мисао, да оцу на гробу цвећа насади, и да крст накити. Лена и угодна котарчица, која је почетак све њене беде, упадне јој сад у очи. Она ју узме, напуни ју у врту свакојаким цвећем и свјежим лишћем, оде пре службе у Јовић и однесе котарчицу

цвећа на гроб очин. Сузе јој капаше на цвеће, и сунце се на њима огледаше, као год на росној капљици. „Ти добри и најмилији оче! — рече она — та ти си све стазе мога живота цвећем посуо, и ја ти никад не могу вратити; та ако ти никако другчије љубав вратити не могу, то ћу барем, да ти гроб цвећем окитим!“ Она сад остави котарчицу на гробу, ни мало се не бојећи, да ће ју ко узети, шта више, људи тугом обузети сматраху дивни овај урес и благосиљаху честиту кћер од срца, и оцу јој желише да му црна земља лака буде.

Одмах другог дана, кад млади земљеделац и његови људи с оне стране шуме сено увозише, нестане комад платна, што је било у врту прострто, да се бели. Млада земљеделка, која тек пред вече опази, онака горопадна и зла као и обично тврдице, обеди одмах на Милицу. Покојни Мирко није ништа тајио о изгубљеном прстену, него је свакоме о њему приповедао. Млади земљеделац чувши дакле ово од својих старијих, и нимало се не разбирајући приповеди и својој жени. — Кад Милица у вече дође, носећи грабље на рамену и крчаг у руци, изиђе пред њу млада земљеделка бесна и помамна као аждаја, ружише ју свакојаким речма, и захтеваше, да јој она платно даде.

Милица, смерно одговори, да то не може ни

бити, почем је она — као што и сва чељад знаде — цео дан била на ливади, и да је то могао ма ко украсти, док је она у кујни кувала. А тако је упрваво и било. Али ова наџак-баба викаше страховито: Ти крадљивице! мислиш да неznam, да си ти и прстен украла, и овамо из преке нужде дошла, да само вешала избегнеш? — С места да си се чистила из моје куће у мојој кући нема места за такво ђубре и измет.“

Муж јој рече: „Та тако доцне ваљда ју нећеш отпустити! Сунце је већ село. Задржи ју барем још на вечери и да преноћи, јер је сирота цео дан неуморно радила, и то још за нас.“

„Само ти ју свети виле те кидале! — рече помамна жена. — Таки да си ми ћутао, јер ће те сад ђаво однети, кад ти овим врелим жарачем та лајава уста запушим!“ Муж видећи, да нема куд, мораде ућутати, да само не замеће зла у кући; Милица такође не враћаше погрде; она сву своју сиротињу свеже у белу једну крпу, узме завежљај под пазуво, захвали на свему, што је у Јелову уживала; доказиваше још једаред, да је невина, и замоли да јој допусте, да се може и са старима опростити. „То можеш — рече наџак-баба бесно — слободно можеш и то двоје седоглавића одма

собом повести и мени их с врата скинути, јер смрт како ми се чини, не ће скоро још к њима свратити.

Оба двоје старих добро су сву вику чули, те готово да су из гласа плакали. Тешише пак Милицу колико могоше, давши јој на пут неку крајцару, што су имали: „Иди добра девојко — рекоше они — И Бог нек те прати. Благослов покојног твог оца велико је благо за тебе, и он ће ти од користи бити ма кад. Сети се и нас, јер ти ћеш јамачно још сретна бити!“ Милица, чим се од куће отисне, науми, да још једаред походи гроб очин. Баш кад прође шуму, звонило је девет сати у селу, и ноћ се бејаше већ сасвим спустила, али њој то не бејаше ни мало страшно ноћу кроз гробље ићи. Она оде на очин гроб, и плакаше горко, да све суза једна другу сустизаше. Пун месец бацаше своје бледе зраке баш између оне две јеле на гроб, и осветљаваше сребрним зрацима својима ружице на гробу и котарчицу с цвећем, која још једнако на гробу стајаше. Тихи вечерни ветрић подухиваше и тресаше кад и кад по који листић од ружице, а осим тога бејаше мртва тишина као обично на гробљу.

„Предобри родитељу — рече Милица — та да си ми бар ти жив, да ти се потужити могу! — Али нека — хвала Богу, кад и ти ову нову беду и намет не доживи! Ти си миран и незнаш ни за ка-

кву патњу. О, кад би и ја сад поред тебе била! — Ах та тако несрећна као сад, нисам још била, како сама себе познајем! Јер онда кад ми је месец у тавницу кроз гвоздену решетку светлио, био си и ти још жив, али јао мени, сад месец своје зраке баца на ладни гроб твој, много мрачнији од оне тавнице. Онда, кад из наше постојбине изагнани бесмо, имадох тебе поред себе — ах, највернијег сапутника и најискренијег пријатеља! Али сад тешко мени, кад ти никог немам, кад сам сироче остављено и у злу обеђена; свуд туђинка, саморана, у целом широком свету без крова; ах, ја сам дрво отсечено. Та и одавда са овога малог местанца, отераће ме злоба, и на послетку забраниће ми се и утеха, коју у плачу на твојом гробу најбоље находим.“ Сад се на ново заплаче, и сузе јој бујно потеку.

„О, слатки Боже — рече она клекнувши на колена — најбољи оче, та погледај с високог неба на мене бедно сироче, која на гробу свога оца плачем, и смилуј се на мене. Јер где је нужда највећа тамо је помоћ твоја најближа. Та ваљда већег терета немогу већ имати, јер ми се срце оће да распукне. Простри и на мене штедру руку твоју, и не остави ме без твоје помоћи, коју само од тебе молим, јер никога немам ван тебе. Прими ме Боже себи,

где су ми и родитељи — или кани само једну капљицу утехе на жедно и попуцано срце моје!

Ти увенуте и жегом спаљене цветове, прам ове месечине, сад благом росом појиш, и опорављаш их! О, та смилујсе и на мене, слатки створитељу!

„Што знам почети, чега да се прихватим и куд да се кренем, Ах, ја се несмем сад у ноћи усудити ни конака тражити, јер кад приповедим зашто сам отерана, неће ми се веровати!“

Она се обзираше. Поред бедема, таки низ гроб њеног оца, бејаше једна већ маховином обрасла плоча која је била намештена место клупе. „На овај ћу камен лећи — рече она — и преноћићу код гроба очиног. Ко зна можда ће ми ово последња посета бити, јер чим зора заруди, кренућу се у име божије тамо — куд ме сама његова рука упути.“

XV.

Изненадна помоћ

Милица се посади на плочу и покрије лице марамом, која сва мокра бејаше од суза. Срце јој је страшно потрешено било, и она такве топле молитве своме творцу шиљаше, да се исказати не може.

„О Боже, зајеца она, „та зар немаш више анђела, који ће ме упутити, куд да се кренем?“

Сад на једанпут учини се њојзи као да је неко умиљатим и љупким гласом по имену зове: „Милице! Милице!“ она се обазре и уплаши се. Пред њом стајаше дивна слика, у бело обучена, лепа и витка као анђео с неба — лепог и умиљатог погледа, образа руменијих и од саме ружице; низ плећа јој се спуштаху витице уплетене златним жицама. Милица се укочи од страха, савије се на колена, и повиче: „О Боже, шта ја видим! Зар си ми саслушао молитву, и послао ми овог анђела у помоћ?“

„Драга Милице!“ рече та слика умиљато, ја нисам анђео с неба, него човечијег створа као и ти што си. Али ипак, долазим ти, да ти помогнем. Бог је саслушао срдачну молитву твоју. Добро ме само посмотри; зар ме већ више не познајеш?“

„О, створитељу света!“ рече Милица зачуђено „та ви сте милостива госпођице! О, како ви на ово страшно место дођосте, у тихој и мрачној овој ноћи толико од вашег стана удаљени?“

Љубица подигне Милицу са земље, пригрли ју себи и говораше јој љубећи ју: „Слатка и добра Милице! ми смо те страшно увредили! Она ко тачица цвеха, коју си ми некад на дан рођења донела, мучно ти је била наплаћена, али је твоја невиност откривена. О, та можеш ли нама — мом оцу

и матери, и мени опростити? Видиш, ми ћемо ти све, колико се год буде могло нахранити. Опрости нам Милице!“

Милица говораше кроз плач: „Та не говорите тако милостива госпођице. Та ви сте свагда гледали, да ме од беде сачувате, и сачувалисте ме, колико сте год могли. Верујте ми, да никад вам зло ни помислила нисам. Та ја сам се увек с радосћу опомињала ваше доброте и негдашње љубави к мени. Што ме је највећма тиштило то је, што сам мислила, да ме Ви племенита госпођице заједно с вашим родитељма за неблагодарну држати морадосте. Ја ништа већма нисам желила, него да Бог да, да видите, да сам невина, и ту ми је жељу ето благи Бог испунио, на чему му срдачна хвала!“

Љубица држаше Милицу још дуго у наручју. и орошаваше јој лице топлим сузама. Затим баци она поглед на гроб Мирков, склопи руке, и викаше из гласа најжалосније: „О, ти добри и предобри човече! Твоје тело покрива ладна земља, у њој труне ах, оно тело које од мале малоте онако страшно љубљех; ах, труну и руке, које мени колевку плећеху, у којој се ја и одљуљех; и последњи поклон на мој дан рођења — ова котарчица, што сад на гробу стоји — твој је рукотвор! О, та да си ми барем само сада жив, да те молим за опро-

штење велике увреде, коју сам ти ја учинила, због које си се можда пре времена у ладни гроб спустио! Ах, да смо ми само бољма ствар развидили, и поверење у теби због доондашње верности имали, зацело би ти још по свету ходио. Опрости нам, и ево ја се у име мојих родитеља заклињем: Што би теби, да си жив учинили, то ћемо твојој кћери двојином учинити. Само нам опрости!“

„Ах, милостива госпођице, рече Милица, та и мој отац никад ништа против вас није рекао. Он се за вас све и овде сваког јутра и вечера Богу молио, као што је још у Дубовцу научио. Он вас је на самртном часу благосиљао. „Милице,“ рече он мени, ја тврдо држим, да ће наша властела увидети ма кад, да си невино страдала, и натраг те позвати. Поздрави ми онда племенитог господина, милостиву госпоју и онога анђелка Љубицу, коју сам, кад је још дететом била врло миловао и на својима ју рукама носио, да је моје срце према свима све дотле било пуно поштовања, љубави и благодарности, док је искрице живота у њему било.“ „Ето вам милостива Грофице самих његових речи, које је на самрти својој мени изговорио.“

Љубица се сад још већма заплаче. Напослетку рече: „Оди Милице, седи поред мене на

овај камен. Мени се врло тешко растати с овим гробом, јер овде ми је тако сад као у светилишту Божијем, и чини ми се, као да се благослов твога оца над нама вије!“

XVI.

Како је Љубица амо дошла.

„Бог се баш о теби стара, драга Милице, рече Љубица, пошто са Милицом на камен седне. Он је мене на чудан начин овамо довео, да ти помогнем; како се пак то десило, морам ти пре свега приповедити. Наравно, да се то сасвим просто догодило али је то што дивно и божанствено.

„Од оног времена, одкад се твоја невиност откри, не имадох ја никад мира. Веруј ми Милице, да сам многу сузу за тобом и твојим оцем пустила. Моји родитељи пошљу људе на све стране, да вас траже, али вам никако не могоше у траг ући. Пре три дана дођем ја с оцем и матером у госте, у кнежевски летњи дворцац, који се тамо у шуми, не далеко од села находи, и где само један шумар станује. Ти знаш, да је мој отац управитељ шумарства, и тако због неке распре изиђе, да границу како треба означи између кнежевских гајева. Он

доведе са собом јеш и друга два господина истог посла ради, и бавиће се овде сви у шуми до ујутру. Моја мати мораде с госпама и са једном госпођицом у игру пристати. Мени врло мило бејаше, што и ја нисам при том занимању морала бити, јер мене слабо вуче срце за игром. После сунчаног захода бејаше врло пријатно по месечини се мало проћи; ја замолим, да ми допусте, да могу овај предео мало сматрати, и они ми допусте, давши ми шумарево девојче, да ме прати.

Пустимо се кроз село, кад дођемо до цркве, затечемо портанска врата отворена. Надгробне плоче светљаху се прам месечине. Још од мог детињства читих ја врло радо надгробне натписе, а особито, који су у стихови сложени. Ја се могах врло ожалостити, кад би читала, како су младић или девојка у цветајућој младости умрли, а чисто се као с тугом радовах, кад би наишла где, да су човек или жена велику старост доживели. Стихови пак, који ми се више добри чинише, него што и направљени беху, могаху ме највећма тронути, и до врло племенитих осећаја довести, који су ми се све до данас још у мом срцу сачували.

Ми дакле хајд у порту. Кад већ више гробова обиђосмо, рече ми тада шумарка: „Сад хајте за мном само, да вам што особито лепо покажем —

једног сиромашка гроб ; овај истина да није ника-
 кав велики споменик , нити има натписа, али је о-
 пет овај споменик најлепши, јер је љубављу и бла-
 годарношћу детињом украшен. Видите ли Ви оне
 две високе јеле, под њима ону лепу цветајућу ру-
 жицу и онај гроб, на ком се ено види уметно опле-
 тена котарчица, пуна најлепша цвећа!“ Ја пођох
 тамо, и чисто се скамених. Таки с првог погледа
 упознам ја котарчицу, које сам се много и много
 пута по твом изгнању из Дубовца сетила. Ја ју
 сматрах сад из ближе; бејаше ти сасвим она, а
 ако би и посумњала, опет почетна слова мога имена
 и грб наш сведочише ми. Ја замолим, да ми се што
 из живота твога оца и о теби приповеди. Шумарче
 ми приповеди о вашем бавлењу у Јелову, о болести тво-
 га покојнога оца и о твојој жалости и тузи. Похитим
 таки свештенику, кога ја држах за часног и изкре-
 ног човека. Он ми докаже све и приповедаше ми
 сијасет добра о твоме оцу. Ја хтедох таки у Је-
 лово ићи, али сам се врло задоцнила, слушајући,
 где ми стари свештеник приповедаше. Шта да ра-
 дим? Сама незнадијох. У Јелово не могу вечерас,
 јер је већ доцне, а сутра опет не могу ни толико,
 почем ћемо још зором на пут се кренути. Свеште-
 ник видећи неусипну жељу моју, да се с тобом са-

станем, дозове звонара, и замоли га, да не пожали труда, него да оде у Јелово и тебе амо доведе.

„Милицу, то сирото девојче? рече звонар. „Па по њу не треба далеко да идем. Та ено ње већ опет на гробу, где запева и нариче. Сирото дете! може ју још и каква несрећна болест наћи у тој њеној жалби. Ја се занимах у торњу после звоњења још малим неким послом, те ју добро уочих.“

Свештеник хтеде сад да ме доведе гробу амо, али га ја замолим, да мојим родитељма јави где сам, и — да се приправе за твој долазак. И тако ја, слатка Милице, дођох амо; ко тарчица цвећа нас је опет мудрим промислом и управом Божијом на гробу твога оца сјединила!“

„Да,“ рече Милица, склонивши руке и погледавши к небу. „То је Бог тако удесио. Он се на моје сузе и моје сиротовање смиловао. О, како се он мени неисказано добар и милостив показао! Говоре неки избезумљени и то, да већ Бог сад не шиље своје анђеле у помоћ, али ја ћу свакоме из свога искуства доказати, да Бог још и сад шиље своје анђеле — племените душе, пуне човечности и осетљивости који се милостиво заузимају око страдалника, као што је племенита госпођица Љубица. Да, Бог управља њихове стопе и води их на

онако место, где ће њихов долазак много утехе за страдалника донети. Нису л таке душе прави анђели ?“

Љубица јој уђе у реч: „Још ти ово, добра моја душо морам казати, да ти је Јагица највећи злотвор на земљи. Она — незнајући, како би друкчије тебе из мога срца истиснула, и у њему за себе место спремила, науми, да те код мене оцрни. Она је заиста мислила, да јој је лаж сасвим за руком испала. Али се љуто преварила, јер, као што ћеш ти већ чути, баш овом лажју, истисне сама себе из срца нашег, а тебе на своје место утврди. На њој се дакле испуни она пословица: Ко другом јаму копа, сам у њу пада. Она свакако гледаше, да те са мном растави; она скакаше већ од радости, што јој се ти с душе уклони; она ти с највећом пакошћу и пуна злобе баци котарчицу пред ноге; па баш та њена пакост била је ето узрок, што она ни помислила није — нашег вечитог сједињења; јер ова ми котарчица откри тебе. Света је дакле истина, да нам нико не може наудити, само кад се Бога придржавамо. Он сва злобна изнашања на нашу срећу навија тако, да баш онда — кад злотвори највећма врат скра'ти желе, на руку нам иду, и нашу нам срећу тврђе оснивају.

Но и ти мораш мени приповедити, шта доцне

тако на гробљу радиш, и зашто тако горко и неутешно плакаше ти?“

Милица приповеди, каквим је речма из Јелова истерана, а милосрдна се грофица наново зачуди. „Но видиш — рече она — да те је овамо тим начином сам Бог довео, и тако у десио, да ти ја у највећој нужди твојој помогнем. Уједно, ти си живи доказ да Бог све злобе, што их зловни људи на нас износе, на наше добро навија. Зловна земљеделка истисну те из своје куће, мислећи да ће ти тим много наудити. —

Но је ли могла и помислити, да те из своје куће шиље к мени и мојима родитељма у наручија који ће се у истину надметати, да те срећном учине

Но ево већ је и време — рече Љубица — да идемо. Моји ће се родитељи застарати. Хајде драга Милице, ја те од себе не пуштам; ти ћеш сутра с нама у Дубовац!“ Милица мислећи, да ваљда никад више неће амо доћи, с тешким се срцем с гробом растане, и пође с Љубицом, која ју беше испод руке ухватила говорећи јој: „Ајде, слатка Милице; па узми собом и ту котарчицу с цвећем, да имаш бар спомен од покојног ти оца. Место ове котарчице, којом му гроб твоја детиња љубав украсила беше, ставићемо му ми постојанији и вечитији споменик; а теби ће то ваљда зацело мило бити

Хајде брже, знам, да си рада знати, како смо до прстена дошли, које ћу ти ево сад путем приповедати.

XVII.

Како се прстен нашао.

Пут вођаше к дворцу, једном стазом, која беше посађена високим липама. Пошто приличан комад пута пређоше, поче Љубица говорити: Е, сад дакле, да ти проповедем, како смо ушли у траг прстену.

Због неких важних и нужних послова, које отац мораде отправљати, морадосмо ми још у почетку месеца Марта из престолнице у Дубовац преселити се. Март беше с почетком врло пријатан, али тек што ми у Дубовац одосмо, промену се време страшно, а особито једне ноћи догодисе страшна бура заједно с кишом.

Ти се ваљда сећаш велике оне крушке у дворском врту у Дубовцу. Она беше већ оматорила, и врло је мало плода доносила, па једно зато, а друго опет, што је олујина сасвим превила беше, заповеди отац, да се извади. Све слуге морадоше ју прихватити, да не би на друго дрво које пала, и тако му шкодила. Отац, мати, ми деца и сви из двора бесмо у врту, и гледасмо, како људи радише.

Кад дрво буде сваљено, притрчаше оба моја мала брата чавкином гњезду, које их је од дугог већ времена љубопитљивима учинило. За тили часак испреметаше они кроз. „А гле — рече Љупко, — који је ово враг Станимире, што се овако сија кроз уплетену ову маховину?“ „Ау, ово се светли, као да је само злато и драго камење,“ рече Станимир. Јагица притрчи, да и она види — па наједанпут викну: „О спаситељу, прстен!“ и сва као смрт побледи. Деца повуку из прућа прстен, и радосно га матери предаду.

„О, за име Бога, та заиста прстен!“ рече мати. „О, кукавни и поштени Мирко! о сирота Милице, како вас обесчастисмо! Додуше, врло ми је мило, што нађосмо прстен, али би ми много милије било још кад би одмах могла Мирка и Милицу наћи.

Драгом ћу душом ја прстен жртвовати, само да могу нанешену увреду опрати и накнадити!“

„Али за име света“ питах ја, како дође тај прстен у гњездо на врх дрвета?“

„Е, то ћу вам ја таки казати“ — рече стари ловац Ненад, коме сузе од радости потекоше, што је ваша невиност начисто.

„Јасно се види, да прстен нити су стари вртар Мирко, нити његова кћи Милица узели, јер они га заиста у гњездо не попеше, почем на то ни вре-

мена не имадоше. Та сви знате да је Милица с оцем заједно одма ухваћена била, чим је из двора изишла. — Него те чавке, што ово гњездо направише, вољу здраво сјајне ствари, и само чим их се дочепају, носе их у своје гњездо. Једна дакле од тих птица, морала је и тај прстен украсти. Начудити се не могу, како се ја као стари ловац, пре не сетих на ове птице, да су оне могле прстен узети. Но шта знамо, ваљда је Божија воља, да се наш стари пријатељ Мирко са својом кћерју напати.“

Мати моја рече: „Имате чича Ненаде, потпуно право; и мени сва та ствар постаде јасна. Добро се могу сетити, да су птице те више пута на прозор долетале; да је прозор онда био отворен, кад је прстена нестало; да је сточић, на ком прстен бејаше, близу прозора био; и да сам се ја дуже времена у другој соби бавила. Без сваке сумње морала је долетети једна од ових птица, и за то време, док ја у другој соби бејах, прстен однети.“

Мој се отац страшно промене, кад се наједанпут о ващој невиности увери: „Душа ме моја боли“ — рече он — што невинне ове људе тако окаљасмо, и само ме то још теши, што сам из незнања и забуне то учинио. Али ја дотле нећу мировати, догод те поштене душе не нађем изгубљену им част не повратим и нанешену им увреду не накнадим.“

Затим стане он пред Јагицу, која сама између толико веселог света од страха дркташе, и као осуђена грешница стајаше. „Ти притворна и пакосна змијо!“ рече он — како си се смела усудити нас и племенити суд тако облагати и таки грех учинити? Како се Бога ниси бојала, и какво ти је срце, кад си ти усудитисе могла стара и поштена човека и његово кукавно невино детенце у таку несрећу бацити?

На ноге и вежите ју!“ викну он двојици служитеља, који се ту десише, и као год два лава Јагици се приближише, погледајући у мога оца, шта ће им он даље заповедити. Он сасвим озбиљно говораше даље: „Истим ланцима, којим Милица везана беше, вежите и њу и баците ју у исту тавницу, у којој Милица тужаше. Нека потпуно толико батина добије, колико је и Милица отрпела, све што је у хаљинама и новцу уштедила, одузмите од ње, и нагу је водите онамо, куд је и Милица била изведена.“

Ове речи текнуше у срце све људе, који се ту находише, и стајаху као ван себе од страха, јер никад још нису видели мог оца тако срдита. Дуго владаше мртва тишина; напослетку почеше они и гласно говорити.

„И право те је!“ рече један четник, ухвативши

Јагицу за раме: „Ко другом јаму копа, мора ма кад сам у њу пасти.“

„У лаже су кратке ноге!“ рече други узевши је за друго раме. „Света је истина, да се ни један кончић не може тако танко опрести, да ма кад на видик не изиђе!“

Куварица рече: „Злоба према Милици због оне хаљине, поведе прву лаж за собом, а после ју беше срамота реч своју натраг узети. Е, сад је дошло време, да се испуне речи, које ја још дететом у часловцу читих:

„Падѣтъ ко мрежѣ свою грѣшницы.“

„Но, но, рече кочијаш, који држаше секиру на рамену — ваљда ће се барем сад поправити, јер иначе, на другом свету постићи ће ју још већа каштига. Дрво, које добра плода не рађа — настави он, изманувши секиру — сече се и у огањ се баца. „Глас, да се прстен нашао, разнео се по целом месту, и силно се људство испуило беше, као на чудо. Сад дође и судија, и њему се тако објави за прстен. Ти Милице неможеш веровати, како тај глас њега занесе. Јер ма да је он стобом тако строго и поступао, опет је он један поштен човек, који целог века свога за неправдом се није поводио.

„Полак, на ма и цело имање моје“ рече он

потресајућим гласом — радо би дао само, да ме није то снашло, јер невиност криво пресудити заиста је страшно!“

Он се окрене народу, и вишим гласом поче говорити: „Један је само Бог судија, који се не буну, и кога нико преварити не може. Сам он један и нико више не знадијаше за прстен, где бејаше сакривен. Ми смо сви судци, што нас је на земљи кратковиди, те с тога се много пута и невин човек осуди. Но засад је Бог, који ће негда по правди свако зло и добро наградити, још за овога века невиност обелоданио и копрену са прекривене злобе скинуо. Видите дакле и упознајте, како света воља божија све мудро уређује и к својој мети води. Видите шта она бура пред којом јуче сви дрктасмо, учини; киша је пак ово гњездо спрала, да сјај прстена боље у очи упадне; премудри промисао божији тако уреди, да властела баш данас буде дома, да невина дечица прва виде прстен, а Јагица, крива обтужитељка, сама да прва објави невиност Миличину. Оваких се случајева и више пута догађало. Бог — који ће истина и на оном свету све распре, ма од колко година претрести и расправити, и свакоме по правди судити — напушта поред тога још и на овоме свету тако чудне догађаје, да се људи тргну, те да сами увиде, да је он најправеднији

судија, којег не може нико преварити нити подмитити; да људе сети, нек се добро владају, нека се по закону божијем управљају — помишљајући на тај вечити, страшни и неумитни суд!“

Овако говораше судац, и многи га људи с радошћу слушаху, дадоше му за право и тако се развију. И то ти је Милице повест о прстену, како смо га нашли.“

У том разговору приспеду оне већ и у двориште.

XVIII.

**Како племените душе учињену неправду
накнадити знаду.**

Гроф, грофица и друга господа, беху сви већ у великој дворани скупљени. Ђилимови беху свуда по дворани распростраити, на њима се могаће много лепих замета видети; ту су ти различите животиње, шуме, ловци, куће и свакојако дрвеће и цвеће. Боје се врло лено слагаху, и особито лено изгледаху.

Стари свештеник бејаше већ одавна у дворани, па приповедаше много о Мирку и његовој кћери, и цело га друштво с највећим саучешћем слушаће. Он је тако то од срца приповедао, тако лену слику извадио о Мирковој верности према својим старе-

шинама, о неисказаној љубави к њима; о неисказаној љубави Миличиној к своме оцу; о њеном детињем постарању; о неуморном труду, побожности трпљењу и смерности, толико је он примера навео, и и то тако потресајући, да се свима слушаатељима сузе у очима блистаху; племенита пак госпођа грофица не могаше се задржати, да сасвим из гласа не плаче.

У тај пар ступи Љубица у дворану, водећи Милицу једном руком, а у другој котарчицу држећи. Сви им похите на сусрет, и сви Милицу од свег срца и с великом радошћу поздравише.

Гроф ју погледи умиљато, узме ју за руку и рече: „Кукавна, добра душо! Како си се променула! Румени твоји образи с нас побледише, и твоје глатко и ведро чело, с нас је потавнело. Опрости нам, добра душо! Ми ћемо се свакојако постарати да твојим образчићима опет ружичну боју повратимо. Ми смо те заједно с оцем из твоје постојбине протерали, али ће то сад све твоја баштина бити. Видиш ону лепу малу кућицу с оним удесним вртом поклањам теби, и од данас већ називасе твојом имовином.“

Стара пак грофица љубљаше Милицу, називајући ју својом кћерју; скине блистајући се прстен с руке, због ког је Милица толико страдала и преда га Милици овим речма: „Драго дете моје! Твоја

невиност и твоје врлине много су лепши накит од овог дијаманта, који се у среди прстена блиста, Ма да си ти бољим и већим још благом богатија, то ипак узми овај прстен од мене у накнаду за ону неправду, која ти је због њега од нас нанешена. Будући, да ти овај не може бити венчани прстен, то га чувај себи за мираз; а кад то време једаред дође, онда ћу ти ја за њега дати новце, колико он вреди!“ — овим речма метне грофица прстен на Миличин прст.

Милица за оне горке сузе, које је мало час пролевала пролеваше сад сузе радости; она бејаше чисто ван себе, и чисто неки терет на себи осећаше. Она не могаше говорити, мораде само плакати и не хтеде прстена примити.

Један од стране госноде рече: „Узми ти добро дете узми овај велики дар, који ти штедра рука највећег великодушија пружа! Бог је честитог господина Грофа и милостиву његову супругу силнии благом благословио, али што је још много већма и од сама блага претежније, дао им је поред тога милостиво срце, те своје благо само на добро употребити знају.“

„О, та не тако, — рече грофица — немојте нам господине ласкати, Није ово никако велико великодушје. Целом је свету већ позната неправда,

које овој сироти и њеном покојном оцу учинисмо, и помисао на исту неправду, целог ће нас века тиштати; ми желимо само мирније савести ради, да накнадимо оно недела, које у безумљу учинисмо. Ми смо овим само нашу дужност, а не милост какву, учинили.“

Смерна и понизна Милица стајаше и држаше у дркћућој руци прстен, који с прста беше скинула; она сузним очима погледаше старог свештеника, као да њега хтеде питати шта ће чинити.

Свештеник рече: „Да, Милице, ти мораш прстен узети. Племенити господин гроф и милостива госпођа мисле опет прстен натраг узети.“

Будући, да нам овај случај показује, како човек у правду може страдати, то допусти, да овај случај покаже и пример племените накнаде, за учињену ти неправду. — Ето, добро моје дијете, видиш, како ти Бог награђује твоју љубав према своме оцу и сад видиш, да је света истина оно: Чти отца твоег и матеръ твою, да благъ ти бѣдетъ и да долголѣтенъ бѣдеши на земли. Бог ти ево преко ових добрих душа, пружа своју руку помоћи. Узми дакле богати овај дар с благодарношћу — и кад си у својој несрећи тако Богу одана, тиха и трпељива, то се пашти, да исто тако сад у срећи не заборавиш Бога, него да га се свагда с благо-

дарношћу сећаш, а пред светом да будеш добра и кротка.“

Милица јецајући од радости метне прстен на прст, и немогаше своју благодарност изјавити.

Љубица, која покрај Милице с котарчицом стајаше, од свег се срца радоваше, што јој родитељи тако племенито дело учинише. Из сваког њеног погледа могаще се читати чиста и срдачна љубав њена према Милици. Свештеник који је много пута видео, где су деца незадовољна, кад им родитељи коме какву милост учине, кад сад опазн Љубицу, која се скупа с родитељма радоваше, не могаще се уздржати, да ове речи не изговори: „Бог милостиви нека наплати племенито ово дело господину грофу и госпођи, и да то њиховој честитој кћери учини, што они овој сиротици чине.

А заиста ће и учинити, јер штогод од наших добара употребимо на то, да другима људма помогнемо, јесте чист добитак. Ми не примамо награду само овога света; благо, које у добротворство уложимо, вратиће се на ономе свету, са троструком ЛИХВВОМ.

XIX.

Још једна важна вест ка овој приповетци.

Госпођа грофица сад заповеди, да се стол постави, замоли господина пароха, да и он на вечери остане, и рече, да и Милица мора с њима јести. За време молитве пред вечером — ово бејаше тада обичај и у највећим кућама — чудно се осећаше Милица. „Боже мој — мишљаше она у себи — како ми је мало пре тешко било и како сам била малодушна, кад ме изагнаше из Јелова без вечере — и ко би могао тада и помислити, да се оног истог часа овде у овом двору справља вечера, да и ја вечерам међу овом племенитом и честитом господом. Како ћу да ти благодарим дакле слатки створитељу и мој најбољи старатељу. Ах, опрости мом малодушју, и даруј ми твоју милост, да се свагда само тебе држим.“

Милице бејаше одређено место између грофице и Љубице. Она се устручавала овог почасног места, али јој госпођа грофица рече; „Будући смо ми тебе, наша кћерко, не изгубљену, него изагнану опет нашли, то треба да и весеље држимо, при ком теби по праву приличи прво место.“ Она узме Милицу за руку и посади ју на њено место.

За вечером не могаше се никакав други разговор чути, до само о Милици. Гроф је позвао на вечеру и старог ловца Ненада, који свагда више од љубави код стола послуживаше. Сад пак готово целог вечера, стајаше он за Миличини леђи, и брисаше сузе једну за другом. Са своје старости имађаше кад-икад и он гласа, да може коју речцу проговорити. „Јелте, госпођице Милице — рече он једаред — да се испунило оно, што ја негда вама и вашем покојном оцу у шуми рекох: „Поштење најдуже траје“ и „ко се на Бога узда, тога он не оставља.“ Сад само да је могао мој стари пријатељ тај дан доживети. О, како би се добри Мирко радовао, кад би могао сад видети, да је његова кћи оправдана. Ја не могу себи ову мисао из главе избити, да је требало баш, да га је Бог још који месец поживео па ма данас — овог најмилијег дана умр'ео, а и ја с њим. О, та само да је могао овај дан доживети!“

„Врло лепо чича Ненеде — рече свештеник — ово ваше осећање велике хвале заслужује. Али не треба, да се толико држимо овога света. Та овај је свет само пут ка ономе свету, и овај је живот само приправљање за други бољи и вечитији живот. Кад посмотримо само живот једног човека, не обзирајући се на његово будуће одређење, то ће нам

и таке ствари у очи пасти, које се не слажу са мудрошћу, добротом и праведљивошћу Божијом; но кад свој поглед небу управимо, онда нам се појављују изгледи, који нас поред свега, што нам се неправедно чини, опет спокојнима чини.

Тако је исто са Мирком и Милицом. Добром овом детету награђују се сјајно отрпљене патње преко најплеменитијег великодушја. Стари пак, и изредни отац мораде умрети у највећој оскудици, и мораде — што му отачаском срцу најтеже беше — своју јединицу у највећој сиротињи у широком свету оставити. Сад кад не би било другог живота, ко би могао толику неправду, која је Мирку учињена исправити и накнадити.

Али нас очекује други живот; нас очекује — о благо нама! — небо, где је мета, куд сваки жели достићи. Тамо ће на ономе свету небесни отац старог Мирка исто тако и још боље наградити, него што је Милица на овоме свету награђена. Тамо ужива он најмилије радости, прам које ова наша земна радост ништа није.

Ја додуше неznam, али ми моје срце вели — на много места треба и срцу веровати — оно ми дакле вели, да побожни старац, који очинско своје срце са собом и на онај свет однесе, можда више дела има на овој вечери, него што ми мислимо. Бу-

дући су сви гости, како ја видим тронути, то морам још једно да кажем, које би иначе сасвим прегутао.

Једног јутра походим ја болника. У коликогод имађаше он тврду наду на божији промисао, у толико се он непрестано стараше о будућој срећи своје јединице. Тога пак јутра нађем га необично весела. Осменувши се пружи ми руку из постеље и рече: Е, оче Јоане, сад ми се и последњи камен са срца свалио, а тај је брига о мојој кћери; сад сам сасвим миран. Ове ноћи молих се Богу, као још никада мога века — и неки необични мир, небесна утеха, ули се у моје срце. Тврду сам веру имао, да ће ми молитва бити саслушана. Спокојно ћу ја моје очи склопити, јер сам уверен, да ће се невиност моје кћери морати ма кад открити, да ће се племенити гроф тада о мојој Милици очински старати, а милостива госпођа материнску бригу водити.“

Тако говораше старац сјутра после ноћи — и ево ја се сад сећам, да је баш те ноћи она олујина беснила, која је дрво извалила, где се прстен нашао, и одкуд се Миличина невиност обелоданила. Тако његова побожна молитва би у једном часу саслушана. А његов дух продужио је своју молитву пред престолом вишњег, који људском судбом управља; он је помоћ кукавног детета, ког је јаук

већ на највиши степен успео се, ускорио и ово љупко вече за нас справљао. Па како би њему самом, кога се срећа његовог детета највећма тиче, ово вече непознато било? Та ја бар мислим и чисто осећам, да и он с оне стране гроба за своје дете зна и с нама у радости учествује. Но опет што му драго с тим, али ово је бар права истина, да је она ноћна молитва побожног старца, причина садањег нашег збора. Цела ова повест показује се у својој сјајности, као дело божијег промисла.

Не — продужи даље свештеник — није нас овамо само слепи случај скупно, него је то свети промисао божији, који и мене туђина у круг племенитих душа доведе — како ћу ја причину целог случаја посведочити.

Ова повест нека буде чист доказ, да Бог који осећаје најватреније љубави у родитељска срца улива, безкочно велику љубав има према свима људма, и много већу бригу о њима води него оци и матере, што се за своју децу старају. Сви треба тврду веру да имамо, да његово очинско срце горе свагда за нас куца, на у тој вери, да и живимо и умремо: јер вера нам је једина утеха на самрти, која никога не пролази.“

„То ја верујем, оче Јоане“ рече госпођа грофица пруживши руку свештенику; сви други са-

гласивши се с њом такође устадоше: „већ је лично доцне — рече грофица — па будући да мислимо сутра рано се пробудити, то треба да се мало и одморимо и да се одмах разиђемо, да неби лепе осећаје, које у нама господине побудисте, чим забунили; јер данашњи дан никако не можемо боље закључити.“ Сви се тронути разиђоше.

XX.

Једна посета у Јелову.

Сутра дан чим зора зарудила беше, спремахусе сви за пут, а Љубица и страна госпођица највећма се забављаху око Милице.

Милица се у Дубовцу онако носила, као што је онда тамо био обичај, да се кћери спахинских послужитеља носе; на Јелову се могла она боље носити, али није хтела, него се носила онако, као и друге просте девојке. Страна госпођица Миличина вршњакиња и по годинама и по величини, поклони на молбу Љубичину Милици сасвим готово нову хаљину. Милица не хтеде одмах да ју узме.

Али Љубица јој рече: „Но мани се дугог оклевања, него ју одмах обуци! Ти нећеш одсад бити моја служавка, него пријатељица и другарица

за увек, зато се нећеш више ни носити, као прсте девојке, него као и ја.

Најбоље ће још бити, да се ти одмах овде преобучеш!“

Обе госпођице надметаху се, која ће Милицу лепше накитити и оправити, а кад ју обукоше, одведоше ју у дворану, где их доручак чекаше. Сви се зачудише, кад трећу страну госпођицу опазише — али кад познаше Милицу, сви ју поздравише са веселим ускликом, и похвалише ову промену.

После доручка, тако на кола седну, где се Милица мораде посадити поред Љубице, грофа и грофице. Гроф заповеди, да се с коли удари преко Јелова, јер је рад био, да упозна добре душе, који толику бригу о Милицы водише. Међутим распитиваше он за њих, и Милица не тајаше ни најмање како је жалосно њихово стање и да се они у својој старости немају надати многом још добру.

На Јелову се не мало убезекнуше, кад господска кола у дворишту опазише. јер од како је Јелова ваљда још никад у њему тако сјајних кола не бејаше.

Млада земљеделка похити што брже колма и говораше у себи: „Та ја морам избраном господину и његовој госпођи, и њиховим двома кћерма помоћи се сићи с кола!“ Али кад она место помиш-

љене милостиве госпођице Милице руку пружи, на једаред се уплашена по свом суровом обичају изадре: „Који је ово ђаво?“ и пусти Милице руку, као да је змију била ухватила, отскочи десет корачаји од кола и мењаше боју час бледу, час румену.

Стари земљеделац баш је у то време у врту радио. Гроф и грофица и Љубица похите к њему, пруже му своје руке, хваљаху његово доброчинство прам Милице и њеног оца, и захваљиваше му зато у најлепшим изражајима.

„Ах, рече честити старина „та ја имам томе добром човеку више да захвалим, него он мени. С њим дође и благослов у моју кућу, а још да сам се у сваком случају по његовом савету владао, данас би много боље стајао. Од тог доба, како он умре, немам ја готово никакве радости више, ван овог врта овде. Па и на овом имам њему захвалити што сам бар ово парче земље мени задржао, и што ме је научио обрађивати врт. Од како ми плуг отешча, од тог времена ево радим овако и међ цвећем и биљем налазим ја толико задовољства, које ни у својој кући никад неби нашао.

Међутим потражи Милица стару земљеделку у њеној собици, узме ју испод руке и изведе ју напоље, говорећи јој, да се ничега не плаши, јер

треба знати, да ова старка још никад није са такм високом и избраном господом разговарала. Она се приближаваше са страхом, и сва дркташе од радости, кад чу из уста тако великих људи, да ју хвале и узносе.

Обоје старих стајашу и плакаху од радости као деца. „Нисам ли ти казао — рече старац Милици — да ћеш ти још срећна бити због твоје детињске љубави прама своме оцу. Видиш, да се моје пророштво већ испунило!“ Старка пак дошавши мало к себи, говораше Милици, показујући прстом на њену хаљину: „Да, да, с пуним правом рекао је твој покојни отац: „„Ко пољско цвеће за о-дева, и тебе ће заоденути.““

Млада пак снашица стајаше мало даље и говораше у себи: „Хм, хм, шта још човек неће доживети у свом веку! Ето, та кукавна и тужна просјакиња, постаде наједанпут одабраном госпођицом. Ко би то игда и помислити могао! Дабоме, да се од нас сад ниједно уз њу прислонити не смемо. Али ништа, зна се опет које је она, и да је јуче с једним завежљајем испод назува тамо горе отишла да проси.

Гроф није приметио њен говор, али јој на лицу позна демонску пакост и злобу. „То је врашко

колено а не жена“ говораше он, ходајући по врту горе и доле.

„Послушај ме добри старино! рече он застави наједанпут код старца, „имам ти нешто важно представити. Мало добарце у Дубовцу, што га Миличин отац основа, поклонио сам ја Милици; али она неће још скоро почети сама газдовати на њему. Како би било, кад би се ти с твојом баком тамо преселио? Зацело ће вам се тамо допасти, а знам, да Милица од вас кирије неће узимати. Тамо можете до своје смрти веселе дане проводити и по својој вољи мало проживети.“

Госпођа грофица, Љубица и Милица наговараху сви ово двоје старих, да тако чине. Но њима није баш много наговора ни требало; они су тако радосно ову понуду примили, као да им се појавила помоћ, која ће их пакла опростити,

Сад дође и млади земљеделац из поља; он бејаша врло радознао, шта ће та господска кола са четир одабрана зеленка код његове куће. Кад он разуме, шта се овде ради, не хтеде се дуго мислити, него одобри — ма да му врло тешко бејаше — да му родитељи у Добовац иду. Досад му је највећи терет био, кад му морадоше родитељи од своје рођене снаје свакојаке погрде трпети, сад му пак мало

срцу одумине, кад помисли, да ће му родитељи мало слађи залогај изести моћи.

Млада земљеделка пак једва чекаше, да се само свекра и свекрве опрости. Она се хтеде показати понизна и рече — будући је од Милице чула, где грофа назива екселенцијом — с највећом ода-ношћу: „То је страшно велика милост од господина ексенције, и то би гадно било, кад ми ту милост не би примили! О, знам зацело, да би тако само господина ексенцију већма наједили, а госпоја ексенцијнца казала би, да смо простији од растове кладе. О, заиста ово је за нас нечувена срећа.“

„Но радујем се,“ рече јој муж, кад си и ти већ сама увидила. Ја сам увек говорио: „Добročинство, честољубивим и врлим особама, доноси срећу и благослов у кућу! Али ти то нехтеде веровати. Сад хвала Богу, кад већ и ја једаред имам право!“

Жена му на то од беснила тако поцрвени, као куван рак. Она се уздржи, да свој јед речма и пред милостивом властелом не покаже; али ипак тако погледу мужа, као да би га погледом пресећи хтела.

Гроф обећа, да ће одмах доћи по ове две старе душе, чим нужне потребе набави, и тако седне са својом дружином на кола и кренесе к Дубовцу.

Шта се још на Јелову догодило.

Племенити гроф одржи своју реч; тако још с јесени дођу кола из Дубовца на Јелово да старца и бабу однесу. Син плакаше, што ће се са добрим својим родитељма растати; снаја пак, која сваки минут бројаше, кад ће кола по њи доћи, с највећом радошћу дочека, да се беде — као што она говораше — опрости. Али јој ова радост преседне, јер кочијаш јој преда неко писмо, где бејаше написано, да она мора свекра и свекрву са свим потребама њиховима издржавати, ван једног обиталишта. На ово се она страшно расрди, да је непрестано грдила и псовала. „То ми онда долазимо штоно кажу с бољеша на гореша“ рече она — „да су остали код нас не би ни полак толико трошили.“ Син се пак веома обрадује, што ће против њезине воље својим родитељма добра моћи чинити; само што он своје радовање мораде тајити, јер тешко њему да му жена осети, косе би му исчупала.

Добри родитељи седоше на кола и одоше праћени благословом синовљевим и клетвом снајином; но опаку ову жену не прође то олако; што је свекру и свекрви чинила, прими и она своју плату,

што је служила за подворење, које је њима учинила. — Она је сав свој новац дала под лихву једном трговцу, који је фабрику био основао, и њој обећао десет форинти на сто. Годишња лихва додавала се сваке године главном, и доносаше опет лихву која се опет главном прибраваше. Млада земљеделка се најбоље осећаше, кад рачунаваше мужу, колико ће јој њен новац за десет, колико ли за двадесет година нарастити. Али ови њени сни набрзо прохујаше као и лански снег. Њен дужник немогаше излазити на крај са својом фабриком, за кратко време пропадне сасвим. Она неимађаше више мирна часа, кад то чу. Дан на дан летила је она по улици као стрела од адвоката до адвоката и од суда до суда, а обноћ од тешких мисли и бриге, не могаше оком тренути. На послетку уместо десет хиљада форинти, добије она само неколико стотина. Сад падне у очајање; живот јој сасвим омрзне, и чекаше утехе само у смрти. И заиста тешком бригом ослаби, да се једва на ногама могаше држати, а мало затим нападне ју и јака грозница. Муж јој хтеде лекара из оближње варошице довести али она му не допусти, да то чини. „Кад није покојном Мирку помогао — рече она — неће заиста ни мени, па зашто да и ово мало удила, што још имам, њему

дадем. Врачара ће мени боље помоћи, а о мањем трошку!“

Муж јој против њене воље доведе лекара, али она први прописани лек тако јурне кроз прозор, и не огледавши га. Муж јој мораде и врачару довести. Она јој бајаше главу, употребљаваше Бог зна какве сујеверице, но све бадава. Дај, бацај карте, метни на белегу сребрну форингачу, дај јастук прерја врачари, дај ово, дај оно, еле потроши она двојином, колико би лекару дала. Врачара кад већ никако својим сујеверицама помоћи не могаше, почне скупљати којекакве траве, и давати јој да у вино и ракији пије. Грозница престане, но мора, да је каква отрова с травом помешано било, ако и сама трава није била отровна, добије она на место грознице суву болест

Свештеник ју такође походи у болести и поучи ју, да се поправи, да се не брине толико о земаљској срећи, него да своје мисли к Богу управи, и себи блага на небу прикупљује. Али се ове речи ње ни мало не делише. Она разрогаченим очима гледаше у свештеника и рече му: „Ја не знам, шта ви мислите са вашом предиком; она приличи само трговцу, који је мене тако љуто обмануо; а мени она не приличи никако; ја сам била свагда добра, па каква сам била, таква ћу и бити, док ми крпе траје. Ја сам

свагда ишла у цркву, док — год сам само могла, и молила сам се сваки дан Богу; целог мога века ништа нисам друго радила, него само радила и штедила, и могла сам за узор служити свакој, што се женских врлина тиче. Нема тога човека, који може за мном рђаву реч рећи, нити сиромаха, који може казати, да сам га празнорука испред врата отерала. Сад би још рада знати, како би се могла боље владати? Та ја сам за цело мислила, да ви мене за најпобожнију и најчеститију држите у целој својој парохији!“

Свештеник види, да овде треба сасвим озбиљнији говор предузети, да ју на побољшање побуди. Он јој наочигледно показиваше, да њена штедња није штедња, него среброљубље, а среброљубље је то исто, што и идолопоклонство; да се овај гњев који је њом овладао и у болест ју свалио, међу највеће пороке броји; а кротост и трпељивост, ове најкрасније врлине, да јој сасвим недостају; пребациваше јој, да је она својим среброљубљем и гњевом своме мужу многе часе горким учинила, што је сироту Милицу, и свекра и свекрву, које би требала, да је поштовала као своје рођене родитеље, протерала, да она у свом богатству није толика многа добра сиротињи учинила парчетом леба или шаком брашна, што је кроз про-

зор делила; да би требало, да је и својим сиротим радинима кад по коју мерицу жита дала, уместо, што им је кад закинула од њихове плате, да је њен дар на погорелце свагда најмањи био, да ће јој среброљубље века пократити; да јој недостаје, што је хришћанину најнужније: Љ у б а в к Б о г у и љ у д м а; да сам њен ход у цркву њој ништа не помаже, кад се није кадра поправити, него каква уђе у цркву, таква изађе и из цркве — —“

Но она не допусти свештенику ни да све изговори, него стане јадиковати и запевати:

„Тешко мени сиротици, ја сам најнесрећнија на земљи; нема тота на свету, ко ће мене пожалити; на још од мог духовника неби се никад надала, да ћу такве речи чути. Та њему бар нисам ништа учинила, да ме он за тако преко хрђаву особу држи!!“

Добри свештеник узме жалосно шешир и штап, па оде кући. „Ах — говораше он — како је тешко човека, ког је срце за земаљско благо приљепљено, отргнути, и небесном га благу приволети. Куд се тај одмакао од божијег царства — од праве побожности и правих врлина! Он мисли, да је таки приступ к Богу добио, чим је неколико наизуст речи промрмљао, и да је доста милости учинио, ако је

од свог великог сувишка један залогај на страну сиротињи бацио.

Срце му је подивљачено; шта више, он и своје најгрубље пороке држи за најодабраније врлине!

„Ах — рече он, пролазећи покрај врта и погледавши унутра — како се страшно варају они, који само злато и сребро за срећу држе. Ова богата земљеделка поред свег свог блага, није ниједног тако слатког часа имала, као што их Милица без крајцаре у овом вртићу хиљадама уживаше.“

Међутим се земљеделка много патила. По целе драге ноћи кашљаше она, из тешког тврдовања не хтеде ни капљице вина ни залогаја мяса окусити, и у свој својој патњи неимађаше она праве утехе, јер ни искрице оданости Богу нити трпељивости неимађаше.

Стари свештеник пробао је још по који пут, да ју на прави пут изведе; она тек у последњим часовима свога живота покаже се мало блажија и кајаше се, али он ипак сумњаше да л је ово од срца. Напослетку умре она у најлепшем цвету свога живота, као жалосна жртва свога среброљубља, за савет свакоме, да земаљска блага не праве нигда човека срећним, него више пута баш несрећним.

XXII.

Још један врло жалостан догађај.

Гроф и грофица узму собом Милицу у престолницу. Једног јутра дође један стари са седом као снег косом и брадом свештеник у грофовски двор, и замоли да га Милици одведу, јер јој нешто важно има однети: Једна врло болна особа, жели на самрти с њом још коју реч прозборити, и не може пре тога мирно ни умрети; ко је пак та особа, нека се сама Милица сећа. Милица се врло зачуди, кад за ово чује, па запита госпођу грофицу, шта да чини. Госпођа познаваше старог свештеника као једног побожног и врло честитог човека, и пусти ју, да иде с њим. На захтевање свештениково, пође и стари Ненад с њима.

Милица мораде далеко, чак у најдаљи крај вароши ићи. Напослетку дође она до једне мале кућице у узаној улици. Преко пет басамака морадоше се они успети, и стари свештеник отвори врата. која су из самих неотесаних дасака састављена била. Милица уђе у једну собицу, која већ не могаше сиромашнија бити. Мали мрачни прозорчић бејаше сав хартијом улепљен. Цео намештај састајаше се из једне потребне постеље, и из још потребнијег

кревета, ако се може креветом назвати, и из једне изломљене столице, на којој земљани крчаг без дршка стајаше, који сасвим откривен бејаше. Но тек болесница изгледаше чудно. Милици се чињаше, да види мртавца, где се миче, где промуклим гласом поче говорити, и где њој своју суву руку пружа. Милица се сва уздркће. Врло тешко позна она из муклих и са многим напрезањем изговорених речи, да ова слика нико други није, него — Јагица исто оно девојче, што у Дубовцу у грофовском двору служаше, и тада лепша од руже беше.

Она је од свештеника разумела, да је Милица у варош дошла, те ју зато позове, да ју моли због онога прстена за опроштење. Своје име није она допустила свештенику, да Милици каже, што је мислила, да јој ова неће штети доћи из мржње према њој.

Милица се топљаше у сузама, и доказиваше Јагици свакојако, да је она њој давно већ опростила, а за бољи доказ, загрли ју она и хтеде ју пољубити. Но свештеник викне: „Натраг!“ и пружи руку да Милицу задржи. „За име Бога“ — рече он — шта чините! Ова је болест прелазна.“

„Па каква је болест?“ занита Милица уплашено. Свештеник спушташе очи к земљи и ћуташе; но болесница не хтеде ништа тајити, него даде

знак свештенику, да јој каже, како је она страдала, па нека се она у саветује.

Свештеник поче говорити, погледавши жалостиво у Милицу. „Ах, драго моје дете, болест је ова посљедица разузданог живота. Тако страшно нарушава разузданост и најруменије лице; ужасна смрт, која овој несретници предстоји, сљедство је неваљалог живота! Ти си моја кћерко још млада и зелена! Многи ће ти рећи да си лепа, многи ће те обожавати; ти ћеш многе лакомислене разговоре чути, где се порок шалећики ниподашто држи. Нећеш мало оваких хрђавих примера видети. Многи ће гледати да и тебе на зло наведе, али се тих водаца чувај као живе ватре! Сећај се целог века овога страш-ног примера. Добро види, шта грех носи собом, јер сам помисао на овај пример, може те од зла сачувати. — О, кад би могао само све кћери ове вароши амо довести, нека се овим примером опамете. Па кад би могао оним зликовцима, који под видом најбољи пријатеља и најсветије љубави невине девојке на зло наводе, овај овде ужасни лик показати, који они на онај свет оправише, неби заиста више наше свештеничке беседе изсмевали и нас за будале држали. Тешко свакој девојци, која се за злим поводи, а још теже зликовцима, који невине девојке на зло наводе!!!“

Јагица још пре, док је код грофа у служби била, упустила се у познанство с неваљалим људма. Кад ју из Дубовца отпустише, помеша се она са хрђавим друштвом, и сасвим се поквари; носила је сјајно одело, које је себи разузданим животом придобила, па тако на се и болест навуче. Своје хаљине, које јој сва имовина беше, прода она у болести за десети део њихове вредности, и мораде остављена од свију негдашњих пријатеља у највећој оскудици боловати. Све ово признаваше она топећи се у сузама.

„Ах — рече она — ја сам велика грешница, све сам ово ја заслужила, што сад патим. Почетак ове моје невоље то је, да сам на бога сасвим заборавила, опомене никакве нисам хтела слушати, на глас савести нисам се освртала, и што ми се ништа миљило није, до лепе ношње и развратног живота; све ово ето видите, докле ме је довело. „О“ по-вече она ужасним и пробијајућим гласом — само да ме на другом свету већа мука не чека! Но опет, кад сте ми ви племенита Милице опростили, надам се да ће ми и Бог моје грехе опростити.“

Милица отиде јако тронута кући; на подне не могаще готово ништа јести од страха и великог саучешћа. Све јој се показиваше пред очима ужасна слика; изнемогли и немили гласови одјецаху јој

још једнако у ушима. Она једнако сама себи говораше: „Ова страшна слика, беше негда Јагица, — она лепа Јагица!“ и цео готово дан беху јој ове речи у глави. Сад се сећаше своје јабуке, којој негда мраз цвет опали. Све, што јој год отац негда говораше, па и на самој самртној постељи, све јој те сад опомене пред очи изиђу, и она се наново обећа Богу, да ће се свагда онако владати, као што његов свети закон заповеда. —

Међутим замоли она грофицу, да мало чим Јагицу у болести угледи. Она јој шиљаше лекове, јела, платна и свега, што јој год требаше. Али ово ништа не поможе — Јагица мораде после многе патње умрети у двадесет трећој години свога живота! —

XXIII.

Још један радостан случај.

Идућег пролећа, кад већ дрва озеленише и цветаше, подигне се гроф са својом супругом и Љубицом у Дубовац, а и Милица мораде с њима такође ићи. Кад дођу пред вече ближе к Дубовцу и Милица осветљен тороњ, двор и своју негдашњу домовину онази, беше тако тронута, да се не могла од суза задржати. „Ах — рече она — тада, кад

сам Дубовац оставила, заиста нисам могла ни помислити, да ћу се кадгод у њега у оваковој радости и натраг вратити! О, како Бог свачим мудро управља, и како је штедар и милостив Господ!“

Кад кола пред капијом стадоше, изиђу сви званичници и други служитељи, да своје госте поздраве. Милицу такође сви весело дочекаше изјављивајући јој своју радост, што јој се невиност открила. Стари пак судач узме ју отачаски за руку мољаше ју пред свима за опроштење, указиваше грофу и грофици велику захвалност за накнаду Милице нанешене неправде, и обећа се, да ће и он гледати у колико год буде могао своју кривицу поправити.

Сутра дан урани Милица врло рано. Радост и бајно мајско јутро, пробудише ју тако рано и изазваше ју у врт. Међутим среташе њу свако са љупким погледом; многи младићи, којима она још дететом и као деци цвеће даваше, беху већ тако нарасли, да се Милица мораде чудити. На врати изиђу пред њу земљеделац и земљеделка, код којих негда она пријатно уточиште нађе, поздраве у љубазно и проповедаху јој, како срећно и зајдовољко живе.

„Негда“ рече старац плачући од радости — „кад ви нигде уточишта не имадохте, узесмо вас

ми под свој кров; а сад, кад нас тако рећи, из нашег стана протераше, примате ви нас под свој кров, где ћемо наше старе дане у миру проводити.“

„Да, да“ рече бака — „лепо ти је, кад је човек према свакоме услужан, јер не може нико знати јамачно, шта га може снаћи у животу.“ — „Но, но“ рече старац — „на то ми нисмо онда мислили, и не чинисмо милост за то. Међутим је света истина у оној изреци: „Благо милостивима, јер ће помиловани бити!“

Милица уђе у собу; собица и место, где негда њен отац сеђаше, побуде у њој жалосне опомене. Она ходаше по врту. Свако дрво, што га њен отац беше усадио, поздрављаше она као старог познаника. Особито задржаваше се она код јабучице, која сад баш у најлепшем цвету стајаше. „Ах“ рече она „како је кратак век човечији овде на земљи; он само тумара, а дрво и шипраг могу га преживети.“

Она седне у хлад, где је многе срећне часе у разговору са оцем проводила. Тако јој беше, кад гледаше по врту, којег отац њен негда у зноју обрађиваше, као да оца гледи, где по њему хода. Она пролије неколико топли суза њему за успомену, и то је могаше само утешити, што осећаше и тврдо држаше, да је он сад у бољој земљи, и да тамо сабира плодове, које је овде на земљи посејао.

Милица долажаше сваког пролећа у Дубовац на неколико недеља и живљаше поред Љубице врло весело, и беше од свакога поштована и омиљена. Једног јутра сеђаше она с Љубицом за столом, и обадве се журише, да доврше једну хаљину. Наједанпут уђе у собу судац, обучен сасвим у свечано одело, ма да је тежетник био. Љубица и Милица згледахусе зачуђено, шта ће ово да значи. Судац укаже пристојну част Љубици, и рече онда, да има важна разговора са Милицом.

Његов син Хранислав, поче он говорити окренувши се Милици, који је његов помоћник по милости његове преузвишености господина грофа, и који је за његова насљедника одређен, открио му је јуче, да Милицу због њеног племенитог срца и изредних врлина у вољи има, и да би се за најсрећнијег држао, кад би се њом оженили могао. Као добар и послушан син, није он хтео њој дотле своју љубав открити, док не добије допуштење од оца, да ју може и узети. „Ја сам тако одобрио — продужи судац даље — и драгом душом допустио, и ево сам сам као провођација дошао, да Миличину руку заиштем. Утолико би ми пак милије било — говораше он — да ми се моје предузеће испуни, што би ми се тако тежак камен нанешене неправде и Увреде, што сам ти ћерко нанео, колко толко са

срца свалио. Ја се надам, да госпођица Милица нема ништа против мога сина, а још мање да ће се мени, као човеку због ког је мало страдала, тим неће светити, што ће ми прошњу одбацити.“ Он ућути и чекаше, шта ће Милица казати.

Милица се на ове речи јако застиди, и незнађаше у тај мах, шта ће одговорити. —

Хранислав, син старога судца бејаше изредан младић, све је науке он са отличјем свршио, а владању његовом не могаше нико замерити; он имађаше врло племенито срце, примерно понашање, а преко свега и телесну лепоту. Он се са Милицом од како се она у Дубовац повратила, више пута у дворском врту разговарао, и особито ју заволео. Милица је увиђала, да он има велику наклоност к њој, па је и сама мислила, да би с њим срећно могла живети. Али она своју помисао ником није открила, јер бејаше смерна и учтива, па не хтеде се ничим хвалити. Она такође осети наклоност према Храниславу, али ипак избегаваше састанке с њиме, да се ова у страст не претвори, која не само, да јој не би никаква добра принела, него би ју и у најслађим часовима узнемиравала. Ма да је њој овај предлог сасвим повољан био, ипак не могаше она ништа друго одговорити, него да ће споменути о том своме поочиму и помајци. Па кад и ове речи

говораше, преливаше јој се њена бела и румена боја, у сасвим као крв црвену боју.

Ово бејаше мудроме судцу већ доста, и он се врло задовољно удали. Он ни мало не сумњаше, да ли ће на његов предлог гроф и грофица пристати. Он тако оде к њима и они га обоје радосно дочекају.

Гроф му рече: „Ви нам господине пријатељу сасвим повољан глас доносите! Ја и моја жена говорисмо више пута између четир ока, да би се Хранислав и Милица у супружачком животу врло лепо слагали, само се ми чинисмо пред сваким о том и невешти. Ми се бојасмо, да нам неће ко нашу жељу примити као заповест; а све при свадби, што се издалека само као нагон чини, мрзост у души побуђује. — Сад нам је пак у толико милије, што нам се жеља без наше сурадње изврћује.“

Госпођа грофица говораше: „Ја вам сваку срећу од свег срца желим господине! Ви ћете у Милици наћи најбољу снају, а ваш син најбољу супругу. Милица се изучила у школи страдања, а та је школа најбоља. Страдањем се човечије срце најбоље даје угладити. Милица је врло добродушна, она је најучтивија и најсмернија душа, што ја знам; тиха, кротка — и што је темељ свију врлина — од свег срца побожна. Од свог детињства научена је она и на домаће и на пољске послове, и зато сте уверени,

да ће знати како ваља газдовати. Што се тиче блага обичаја, то је она за кратко време у престолници тако усвојила, као да је у палати и рођена. Невиност и красота су удесно у њој сједињене. У сваком погледу може она за узор служити сваком чедетету. Ваш ће се син с њом врло усрећити.“

Госпођа грофица надајући се, да ће и Милица на све пристати, поче тако о свадби говорити: „Ја ћу се постарати — рече она — да свадба што сјајније испадне. Ручак ћу ја дати овде у двору, а такође и за мираз ја ћу се постарати. Та гле! — продужи она смешећи се — сад може Милица онај прстен као венчани носити. Ко би то кад помислио?“ Још се договарало, како би с допуштењем Дубовачког свештеника, могао отац Јоан венчати. „Овом би се стари наш свештеник особито радовао,“ рече грофица — с тога, што је њему позната сва патња Миличина, па нека буде сведок и њене среће такође.“

Дан венчања бејаше тако светао у Дубовцу, што га још Дубовчани нису запамтили. Цела грофова породица дође у цркву, где се већ дотле силна светина из целог Дубовца згрнула беше. Ко баш није могао од куће ићи, тај није дошао у цркву; јер чудно бејаше људма, да сирото девојче, које негда у ланцима и оковима лежаше такве се чести удостоји.

Љубица је старосватовала својој пријатељици. Милица имађаше леп венац оплетен од белих и црвених ружа, а венчану хаљину имађаше плаву као љубичица. Лице јој се ни мало ружице не стиђаше. Она стајаше учтиво са обореним плавим очима к земљи пред олтаром поред њојзи прикладног младожење.

Стари ловац Ненад гледаше из прикрајка од певнице младожењу и невесту, и у тај исти мах изиђе му пред очи Јагица са својим ужасним обликом на самртној постељи. „О, Боже мој“ рече он, „да су откуд сви ови, што су сад овде, видели Јагицу на самртној постељи, па да ју у мислима сразне са Милицом, онда би видели, како различити путови, по којима су њи две путовале, и различан свршетак имају.

Ручак бејаше у грофовском двору врло сјајан. Уместо сребрног украса, који би на сред стола стајао, стајаше котарчица цвећа. Љубица је исту Миличину котарчицу, што је негда још на дан рођења она добила, и о којој смо већ много чули, најлепшим цвећем напунила, и на стол метнула.

„То је врло лепа помисао,“ рече стари свештеник — што стол котарчицом овом цвећа украсисте; овај украс много лепше изгледа, него злато и сребро. Сваки човек исто овако треба добро

своје срце побожним осећајима да испуни. У цвећу се очивидно показује, свемогућство, мудрост и благод божја, јер он даје свакоме цветку облик, боју и бајни мирис, и лепше га одева, него што се најбогатији цареви заодети могу.

Но ова котарчица стоји овде на столу за себе као доказ божјег промисла; јер преко ове котарчице чудним начином приправљаше Бог ову сјајну свадбу, коју данас држимо. Он, чију љубав ми у руменој ружици, чистом и јасном крину и у благој боји плаве љубичице опажамо — још се много љубавније показује у судбини нашег живота.“ Сад на молбу свију гостију приповеди свештеник целу повест о Мирку и Милици, у колико му ова пзната беше, поштри родитеље, да своју децу по примеру Мирковом одрађују, а кћери и синове, да своје родитеље тако поштују и љубе, као Милица свога оца што је поштовала, љубила, слушала и дворила га.

Цео свој говор заврши овима речма: „Ја мислим дакле, да би добро било, да младенци ову котарчицу за спомен оставе и никад ју другчије не сматрају, него са највећом благодарношћу према Богу. Дај Боже, да ова котарчица још много година стол овај краси, и дај Боже, да од данас кроз две десетине година ова котарчица, напуњена цвећем опет сватовски стол краси!!!“ —

Сви сватови повичу у глас: Амин!

Целе још ноћи частишесе, а сутра дан зором још разиђу се сваки на своју страну.

XXIV.

Мирков споменик.

Надгробни споменик, што је Љубица на гробу Мирковом пред Милицом обећала, да ће му подићи, бејаше међутим готов. Он бејаше из белог мермера начињен, и златним словима украшен. Осим имена презимена и сталежа племенитог вртара и котаричара, беху само још ове речи изрезане: „Азъ есмь воскресеніе и животъ, вѣрѡмъ въ мѡ имать животъ вѣчный и на сѡдъ не прійдетъ, но преидетъ ѿ смерти въ животъ. Под истим речма бејаше вешто снимљена у својој величини Миличина котарчица, којом је њу Бог из беде избавио. Под котарчицом бејашу опет из светога писма написане оне речи: Небо и земља мимоидѡтъ, словеса же мѡ не мимоидѡтъ. Горе на споменику сијаше се позлаћен крст.

Стари свештеник бејаше врло радостан што могаше и он учествовати, кад споменик тај на гробу подигоше. Споменик особито лепо изгледаше испод

зеленог јеловог грања, а кад и ружа, која беше на гробу усађена, цветаше, и зелене њене гранчице са расцветаним ружицама савијаше се преко белог мермера: то тако лепо тада изгледаше, да се човек не могаше сит нагледати. Споменик овај беше најлепши украс целе порте, и највећа знаменитост целог села. Коликогод пута стари свештеник госте имађаше, увек их вођаше на Мирков гроб. Кад би који од њих споменуо, да је то врло лепа досетљивост, што су човеку, који и вртар и котаричар беше, на надгробни камен котарчицу цвећа метнули, тада би свештеник рекао: „О, то је заиста још више, него сама лепа досетљивост. Котарчица ова с цвећем има још много лепши значај, и сељаци ју с пуним правом називају истинитим знаком повести, која сваког у срце дирнути мора. Јер земља, на којој стојимо, много је пута сузама орошена била.“ — Затим приповедаше он свагда својим гостима приповетку о котарчици цвећа и готово сви остављаху Мирков гроб с таквим осећајима, с каквим — дај Боже да и наши читатељи и читатељке ову књижицу остављају!

Предуписници

АДА.

Г. Никола Кирић учитељ.

10 комада.

БЕОГРАД.

Г. Василије С. Пелагић у великој школи у Београду.

2 ком.

БЕОЧИН.

Г. Александар Моловић ђакон и учитељ.

ВРБАС.

Г. Алекс. Чичовачки учитељ.

5. ком.

ВРАЊЕВО.

Г. Марко Бибић.

20 ком.

БЕЧЕЈ СРПСКИ.

Г. Ђорђе Глибонски.

20 ком.

ЗЕМУН.

Пл. гђца Анастасија Дамјановић старија учитељка;
Гђца Катарина Гудовић; Г. Бранко Даронић учитељ I. раз-
реда; Г. Василије С. Константиновић богосл. и учит. III. раз-
реда; Стеван Марковић, ученик I. реал. разреда, Ката-
рина Николао ученица III. разреда.

6 ком

ИРИГ.

Г. Живко Главаковић.

10 ком.

КАМЕНИЦА.

Марко Сирижки за кћер Софији; Милош Ранковић бравар; Петар Алкић, Сава Симоновић, Миша Арачки и Илија Вуковић земљеделци; Сава Стричевић из Србообрана научник П. Одељења у каменичком заводу; Живоин Ранковић.

9 ком.

КИКИНДА

Г. Аркадија Варађанин учитељ.

20 ком.

КУЛА.

Г. Стева Поповић учитељ.

5 ком.

КЕР.

Г. Никока Бугарски.

3 ком.

МОХОЛ.

Г. Алекс Стајић.

10 ком.

НОВИ-САД.

Преч. Г. Андрија Монашевић парох и управитељ основних школа, Преч. Г. Јован Поповић парох; Г. А. Гавриловић професор за кћер Даринку, Г. Г. Учитељи: Тодор Димић, Коста Стефановић, Арон Михајловић, Лазар Илић, Стеван З. Поповић, Јован Угљешин, Радослав Хорват, Борђије Лучић, Стеван Жекић; — Ана Поповић Зуб, Живко Ракић, Глиша Живковић чизмар, Тодор Хариш трговац, Кољанић чиновник, Лаза Сарић економ, Борђе Јаснић кабанчар, Тоша Јовановић столар, Обрад Апић наредник, Јован Кимпановић сапунџија, Никола Стајић трговац из Војке, Васа Обркијежевић тргов. помоћник, Аврам Леонтијевић из Крушедола, Никола Тањурчић. — Госпођице: Марија Захарић, Марија Стефановић, Софија Бурђијанова, Христина Лазаревића, Марија Монашевића, Софија Бига, Ангелина Балтина, Марија Стратимировића, Десанка Полит, Анна Субботића, Јулка Михајловић Филипац, Јулка Печварац, Марија Јовановића, Анка Магдића, Перса Банчевића, Станка Сланкаменац, Катица Грујић, Пава Милетић, Јелена Краљевачка, Јелисавета Јанковић, Катица Дамјанова из Карловаца, Марија Радонића, Катица Радонића, Јелена Лагарића; — Госпођа Ана Стојковића за кћер Софију, Јелена

Бугарска за кћер Ану; Милош Атанацковић слагар за брата Јована ученика III. Гим. разреда, Мита Петровић штампар, Лаза Стојковић кројач, Бура Стојковић трг. помоћник, — Гимназисте: Богољуб Станишић, Сима Монашевић, Никола Јанковић, Мита Савић, Милан Николић реалац; Бока Николић ученик IV. разр. нем; — Ученици IV. разреда: Хранислав Михајловић, Бока Николић, Владислав Николић, Бока Борђевић, Петар Вукан, Јован Новаковић Душан Поповић Лазар Пачу, Кузман Дабижић, Миша Ненић, Гавра Савић. Милан Поповић, Урош Лучић, Петар Мишић, Гавра Савић; — Ученици III. разреда: Бура Маринковић, Бура Димитријевић, Душан Нинковић, Милан Јовановић, Милош Писаревић, Гавра Манојловић, Сава Суботић, Јован Миросављевић; — Дамјан Дамјановић, Бока Водан; — Ученице: Марица Борђевића, Марија Шашића, Анка Деметровића, Даница С. Николића, Марија Кондороши; — Тинка Сомер.

94 ком.

СИВАЦ.

Г. Александар Јовановић учитељ

СОМБОР.

Пречастни Г. Димитрије Поповић наместник и проф. у српском приправничком заводу. Високоуч. Г. Никола Вукићевић глав. учитељ у срп. приправн. заводу; Преч. Г. Симеон Костић катихет, Г. Антоније Коњовић; — Г. Г. учитељи: Борђе Тодоровић, Јоца Бељански, Никола Томић, Никола Грујић и Петар Деспотовић: Лазар Бркић трговац Стеван Попић трговац, Гђа Марија Попићева; Г. Младен Чоберић свешт. из Кларије, Тодор Бикар за сина Илију, Јосиф Кацер нем. учитељ из Бођана, Борђе Плачков сврш. приправник. Јован Чупић II. лет. припр.: Антоније Јанковић срг. за синовца Јоцу, Михаил Паланачки трг, Бурка Радотављевић, Сима Стојшић, Васа Мороквашић трг. за кћер Милицу, Паја Мороквашић за сина Шандора, Младен Мороквашић за кћер Зорку, Јован Д. Стојшић, Јован Бипарић трг. Јован Коларић трг. за кћер Смиљану, Никола Влашкалић млађи, Стеван Прерадовић за кћер Јулчику; — Госпође: Јулијана Маширевић, Олга Чоберић из Кларије, Зорка Бикар, Јелена Бикарева; — тргов. помоћници: Бура Маши-

ревић, Миша Маширевић, Никола Радишић, Коста Стани-
мировић, Јован Прерадовић, Тоша А. Гргуров, Борђе М.
Станојевић, Димитрије Јовановић, Паја Петровић из Мар-
тоноша, Тодор Тешић, Милош Николић, Светозар Јагеровић,
Борђе Борђевић, Данило Фрушић, Васа Ердељановић,
Паја Ковачевић; — Бока Капдеморд учен. I. реал. разр.
Милисав Бранковић учен. IV. разреда, Марија Георгијевић
ученица, Паја Калуђерчић и Бура Јосић ученици I. разреда,
52 ком.

СЕНТА.

Г. Јован Вујић учитељ.

20 ком.

СУБОТИЦА.

Г. Борђе Гојковић девојачки учитељ.

20 ком.

СРБОБРАН.

Г. Борђе Р. Стефановић, Васа Перков, Г. Паја Да-
мјановић учитељ.

3 ком.

Dr. Jovan Jovanović

У НОВОМ САДУ,
ЕПИСКОПСКА КЊИГОПЕЧАТЊА.
1866.

Испраћено у књиговезници
ДРАГ. М. ПЕТКОВИЋА
БЕОГРАД VI. Адм. Булевар 88

